

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 3. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETTEL
KAPCSOLATBAN ÁLLÓ SZERZŐK ÍRÁSAI II.

Horváth Richárd, Fóti Miklós, Kármán Gábor,
Pálffy Géza, Orgona Angelika, Nagy Kornél, Tóth Ferenc,
Demeter Gábor, Eszik Veronika, Huhák Heléna,
Fejérdy András és Bartha Ákos értekezései

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja

ISSN 0040-9634

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 3. szám

Horváth Richárd Mátyás király könyvei. (A késő középkori forráspusztulás mértékéről)	335
Fóti Miklós Ali szegedi szandzsákbég személyének azonosítása, életpályája és birtoklástörténete (1567–1595)	353
Kármán Gábor Határvédelem, finanszírozás, protestantizmus. A belső–ausztriai és a magyar rendek vitája, 1606–1610	367
Pálffy Géza Felszabadítás vagy megszállás? Katonai, pénzügyi és polgári igazgatás a visszafoglalt Magyarországon a nagy török háború idején (1683–1699)	393
Orgona Angelika A láthatatlan asszony. Salgai Kata házasságai	417
Nagy Kornél „Egy füstbe ment terv”. Michál Minas Theodorowicz örmény unitus püspöki jelöltsége Erdélyben (1731–1742)	441
Tóth Ferenc „... számtalanszor bizonyította bátorságát, képességeit és tapasztalatait...” Egy magyar gróf franciaországi marsallá váló kinevezésének körülményei	463
Demeter Gábor Az agrártársadalom differenciáltsága 18. századi településsoros összeírások kvantitatív elemzése alapján (1720–1796)	485
Eszik Veronika Válaszok a modernizáló állam behatolására a vidéki térbe. Az 1883–as horvátországi parasztmozgalmakról másképp	521
Huhák Heléna Lágernaplók. Magyar zsidó deportáltak mindennapjai a koncentrációs és kényszermunkatáborokban (1944–1945)	545
Fejérdy András Intranszigenz antikommunizmus és/vagy pragmatikus diplomácia? XII. Piusz keleti politikája világháború és hidegháború között	567
Bartha Ákos Egy nyughatatlan <i>homo politicus</i> : Szüts Iván (1900–1973) életútja	591

HATÁRVÉDELEM, FINANSZÍROZÁS, PROTESTANTIZMUS

A belső-ausztriai és a magyar rendek vitája, 1606–1610

KÁRMÁN GÁBOR

BORDER PROTECTION, FINANCES, PROTESTANTISM
The Dispute between the Inner Austrian and Hungarian Estates,
1606–1610

The Peace of Vienna concluded in 1606 between the rebellious Hungarian estates and their king, Rudolph of Habsburg, stipulated that fortifications in the country should be commanded by the country's inhabitants. This article motivated a series of negotiations between the representatives of the Hungarian estates and the Inner Austrian ones in 1608 and 1609. The peculiarity of the situation was that since 1578 the line of fortifications in Slavonia and Croatia were exclusively financed by the Inner Austrian estates, and the military officers from the region also came from the region. During the debate, which was exacerbated by the recent memory of the Hungarian raids into Styria in 1605, during the Bocskai uprising, the Inner Austrian party threatened to abandon the arrangement altogether and eventually reached the implicit acceptance of the status quo. The paper analyses the argumentation strategies of both parties and calls attention to the fact that this debate may have been the primary reason why, contrary to other Habsburg territories, the Inner Austrians could not enlist Hungarian support in their quest against their ruler's strict re-Catholisation policies.

Keywords: border protection, war finances, Protestantism, Slavonia, Croatia, Inner Austria

A hatalomért folyó kora újkori harc leírására elméleti modellt kereső könyvében Daniel H. Nexon politológus plasztikus ábrákkal illusztrálta, milyen fontos szerepet játszott a reformáció az Európára 1500 és 1700 között oly jellemző összetett államok (*composite states*) működési mechanizmusában. Meggyőző érvelése szerint a protestantizmus sikerei olyan kapcsolódási pontot hoztak létre az azonos uralkodó által irányított, de önálló igazgatással és rendi struktúrákkal rendelkező tartományok és államalakulatok között, amelyek korábban nem léteztek. A központnak újra és újra ismétlődő kihívásokkal kellett szembenéznie amiatt, hogy tartományainak politikai elitjei, amelyek korábban egymással konkurenciaviszonyban álltak, az új helyzetben keresték az együttműködés lehetőségét. Az el-

Kármán Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály. 2021. évi nyári grazi kutatásaimat az Österreichische Austauschdienst Aktion Österreich-Ungarn pályázata támogatta. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében készült.

méleti modell felvázolása után Nexon állításait történeti tényanyaggal is igyekezett alátámasztani – és könyvét ezen a ponton érte a legtöbb kritika, hiszen madártávlatból megfogalmazott állításai számos esetben nem elég precízen követik a forrásokból kirajzolódó képet.¹

Ebben a tanulmányban egy olyan történelmi helyzet vizsgálatára vállalkozom, amely felemás viszonyban áll a Nexon által felvázolt modellel. A belső-ausztriai és a magyar rendek 1606 és 1610 közötti viszonyának alakulása során szintén felmerült a kooperáció lehetősége a mindkét oldalon túlnyomórészt protestáns világi rendek körében a vallással kapcsolatos érdekeik érvényesítését korlátozó dinasztiaival szemben, ám ez nem valósult meg, mert a közöttük más területen fennálló konkurenciaharc, illetve a kölcsönös bizalmatlanság nem tette ezt lehetővé. A kérdést a korábbi szakirodalom csak érintőlegesen tárgyalta, ám a grazi levéltárban a témával kapcsolatban fennmaradt gazdag dokumentáció a helyzet sokrétű és részletekig menő elemzését is lehetővé teszi – sajnálatos módon némileg féloldalasán, elsősorban a belső-ausztriai oldal szempontjait megvilágítva; a magyar részről rendelkezésre álló forrásanyag nem alkalmas hasonló alaposságú mélyfúrára.²

Vita a végvidék igazgatásáról

1606. július 28-án a stájer rendek állandóan a tartomány székhelyén tartózkodó képviselőinek – akiket németül *Verordneten*, latinul *ordinarii* néven szokás emlegetni, ebben a tanulmányban pedig az egyszerűség kedvéért „rendi megbízottak”-ként fognak szerepelni – meghökkenítő élményben volt részük. Uralkodójuk, Ferdinánd főherceg hívatta őket és kinyilvánította azon óhaját, hogy küldjenek két követet Bécsbe, akiknek az lesz a feladatuk, hogy kiállítanak egy dokumentumot, amely garantálja az 1606. június 23-án megkötött bécsi béke rendelkezéseit a három belső-ausztriai tartomány, Stájerország, Karintia és Krajna rendjei nevében.³ A magyar rendek, illetve a Rudolf császárt és magyar királyt képviselő Mátyás főherceg ugyanis a tárgyalások során abban egyeztek meg, hogy a szerződést a dinasztia osztrák ága által uralt tartományok rendjei is garantálják, a kérés pedig

- 1 Daniel H. Nexon: *The Struggle for Power in Early Modern Europe. Religious Conflict, Dynastic Empires and International Change*. Princeton–Oxford, 2009. 99–134. Andreas Osiander kritikáját lásd <https://networks.h-net.org/node/28443/reviews/30390/osiander-nexon-struggle-power-early-modern-europe-religious-conflict>. (Legutóbbi megtekintés: 2023. július 25.)
- 2 A stájer rendi levéltár külső kapcsolatait dokumentáló gyűjteményének Ungarn szekciója 2021 júniusában végzett kutatásaim alkalmával rendezés alatt volt, sőt, az 1606–1609 évekre vonatkozó gazdag anyag kronológiai rendjét a levéltárosok engedélyével én állítottam helyre. Mivel a rendezés a mai napig nem zárult le, az ebből az állományból származó források esetében pontosabb jelzet megadására nincs lehetőségem, dátum alapján azonban az egyes dokumentumok könnyen visszakereshetők a következők állagban: Steiermärkisches Landesarchiv. Landschaftliches Archiv. Archivum Antiquum (= StLA LAA) Gruppe IV. Nr. 3. fasc. 705–708. A korábbi szakirodalomból lásd Friedrich von Hurter: *Geschichte Kaisers Ferdinands II. und seiner Eltern. Personen-, Haus- und Landesgeschichte*. Bd. VI. Schaffhausen, 1853. 146.; *A magyar nemzet története*. I–X. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1895–1898. VI. ([Angyal Dávid:] Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig) 38–43.; Regina Pörtner: *The Counter-Reformation in Central Europe. Styria 1580–1630*. Oxford, 2001. (Oxford Historical Monographs) 131–133.
- 3 A stájer rendi megbízottak felirata Ferdinánd főhercegnek. 1606. július 29. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

a Habsburg-dinasztia különböző tagjai közötti kommunikáció révén jutott el a belső-ausztriai rendekhez.⁴

Ahogy a stájer rendi megbízottak Ferdinánd főhercegnek címzett feliratukban megírták, ez a felkérés zavarba ejtette őket. Nem volt részletes tudomásuk a bécsi tárgyalások és a megegyezés részleteiről, és a magyar rendek törekvéseit egyáltalán nem figyelték osztatlan lelkesedéssel. Igen erős nyomot hagyott emlékezetükben az, hogy a megelőző évben Bocskai István hajdú Stájerország keleti részébe is betörték és jelentős mennyiségű kárt okoztak, elsősorban a Rába völgyében. 1606 nyarán egy bizottság 1551 leégett házat, 3513 meggyilkolt vagy elhurcolt személyt írt össze, az elrabolt lovak száma 5017 volt, a szarvasmarháké 12 408, a birkáké és disznóké 2401. A portyák a dunántúli hadműveletek részét képezték – amelyek elsődleges feladata az volt, hogy elvonja a Habsburg-párti erők egy részét a legfontosabb, észak-magyarországi hadszíntérről –, és a Némethy Gergely vezetése alatt álló hadak jó része oszmán, illetve tatár csapatokból állt. A stájerországi dúlások miatt már a béketárgyalásokon a magyar delegációt vezető Illésházy István is sokat szabadkozott Ferdinánd főherceg előtt.⁵ A pusztítások friss emlékét őrző stájer rendi megbízottak 1606 júliusának végén kelt feliratukban felvetették, hogy a békeszerződéssel kapcsolatos álláspontot jó lett volna még annak aláírása előtt egyeztetni, de azt mindenképpen szükségesnek látták, hogy a bécsi tárgyaláson bejelentés kárpótlási igényüket és tanácskozzanak arról, miképpen lehetne a portyák során oszmán rabságba esett embereket kiszabadítani.

Ráadásul voltak fenntartásaik magával a béke szövegével kapcsolatban is, amelyet a maguk részéről garantálniuk kellett volna. Annak 9–10. pontja ugyanis előírta, hogy a Magyar Királyság hivatalait, beleértve a végvidéki kapitányok posztjait is, csak magyarokkal, illetve a hozzájuk csatlakozott népekkel szabad betölteni.⁶ A béke szövege külön kiemelte, hogy ez vonatkozik Szlavóniára, Horvátországra és Dalmáciára is, márpedig 1578 óta a horvát és a szlavón-petrinjai végvidékek (amelyet a német forrásokban horvátvend végvidékként emlegetnek) a belső-ausztriai tartományok erős befolyása alatt álltak. Károly főherceg és a három tartomány rendjei ebben az évben egyeztek bele, hogy a végvidék finanszírozását a kezükbe veszik, mivel egyértelművé vált, hogy az oszmán előrenyomulás miatt a magyar, illetve horvát területekből már csak egy olyan vékony sáv ma-

- 4 A garanciára vonatkozó igényekről lásd Károlyi Árpád: Az 1606. évi Szt.-György napjára Pozsonyba hirdetett országgyűlés. In: *Magyar országgyűlési emlékek/Monumenta Comititalia regni Hungariae*. I–XII. Szerk. Fraknói Vilmos – Károlyi Árpád. Bp., 1874–1917. (Monumenta Hungariae Historica 3) XII. (1606) (= MOE XII.) 24–29.
- 5 Nagy László: *A Bocskai-szabadságharc katonai története*. Bp., 1961. 272–302.; Leopold Toifl – Hildegard Leitgeb: *Ostösterreich im Bocskay-Aufstand 1605*. Wien, 1990. (Militärhistorische Schriftenreihe 63) 22–29., 33–36.; Illésházy István levele Bocskai Istvánnak. Bécs, 1606. február 1. Szilágyi Sándor: Bocskay István és Illésházy István levelezése 1605 és 1606-ban. *Magyar Történelmi Tár* 3/1 (1878) 64.
- 6 „Sacra Caesarea Regiaque Maiestas Hungarum et partes ei annexas, Sclavoniam videlicet, Croatiam et Dalmatiam per Hungaros nativos et nationes ei subiectas et annexas possidebit: item tam maiora quam minora officia regni etiam externa et confinium praefecturas ex consilio Hungarico Hungaris et nationibus ei annexis idoneis nullo interposito religionis discrimine conferet. Si tamen Suae Caesareae ac Regiae Maiestatis ita videbitur, poterit in partibus Danubianis duorum confinium praefecturas pro arbitrio suo externis benemeritis ex vicinis provinciis Suae Maiestatis conferre.” *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526–1690)*. Bearb. Roderich Gooss. Wien, 1911. (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9) 344–345.

radt, amely képtelen pénzügyi hátországot nyújtani a szultán birodalmával szembeni védekezéshez. Ez a megoldás a belső-ausztriai területek számára sem kizárólag költségekkel járt. Egyrészt mivel keleti határai mentén komoly erődítményekkel nem rendelkeztek, a magyarországi és szlavóniai végvidék fontos szerepet töltött be saját területük megóvásában is: Végh Ferenc megfogalmazása szerint gyakorlatilag „kiszervezték” védelmi rendszerüket. Másrészt az itt elnyerhető tisztségek fontos érdemszerzési lehetőséget és helyenként skrupulusok nélkül kihasználta jövedelemforrást jelentettek a következő évtizedekben a stájer arisztokrácia számos tagjának.⁷ A lehetőség, hogy a bécsi béke végrehajtása alapjaiban rajzolja újra a vidék viszonyait, legkevésbé sem tűnt vonzó perspektívának a rendi megbízottak számára.

Ferdinánd főherceg igyekezett tompítani a tettvágyat, amely a rendi megbízottakban ébredt érdekeik védelmére. Azt nem vitatta, hogy a hajdúk betörései miatt nagy veszteség érte őket, és hosszasan taglalta, hogy igazán méltatlan volt ilyen szenvedéseknek kitenni a stájer lakosságot, amely oly hosszú időn keresztül mindent megtett azért, hogy a magyarokat megvédje az oszmán veszélytől. Ugyancsak kételyeit fejezte ki a bécsi béke 9–10. pontjának jogosságát illetően és jelezte: ő is úgy gondolja, méltó lenne ellene panaszt tenni. Azonban nem tanácsolta a rendi megbízottaknak, hogy túlzottan radikálisan lépjenek fel (és egy későbbi leiratában jelezte, hogy az alsó- és felső-ausztriai rendek sem értek el semmit a veszteségeiket felsoroló és kárpótlást kérő beadványaikkal).⁸ Azt kérte, hogy miután Mátyás főhercegnél támogatásért folyamodnak, először személyes beszélgetéseken próbálják kipuhatolni, mennyire lennének nyitottak a magyar rendek tárgyalódelegációi kéréseik méltánylására, a béke garantálását mindazonáltal semmiképpen ne tegyék ettől függővé.⁹ A dinasztia érthető módon nem akarta kockáztatni, hogy a nehezen kialakított kompromisszum veszélybe kerüljön, hiszen a több mint egy évtizede folyó háború érezhetően megcsappantotta mind a rendelkezésükre álló anyagi forrásokat, mind az 1590-es években még könnyebben mobilizálható nemzetközi támogatást; az oszmán béke megkötésének lehetősége pedig szorosan összefüggött azzal, sikerül-e kiegyezni a magyar rendekkel.¹⁰

Ferdinánd főherceg és a stájer rendi megbízottak eszmecserejétől számítva csaknem két hónap telt el, amíg Siegmund Wagen és Erasmus von Dietrichstein tényleg elindult

7 Végh Ferenc: Stájerhon védelmében. A szlavón-petrinjai végvidék a 17. században – magyar szemmel. *Pontes* 3 (2020) 69–93.; Winfried Schulze: *Landesdefension und Staatsbildung. Studien zum Kriegswesen des innerösterreichischen Territorialstaates (1564–1619)*. Wien–Köln–Weimar, 1973. 69–72.; Nataša Štefanec: *Diet in Bruck an der Mur (1578) and the Estates on the Croatian, Slavonian and Kanisian Military Border*. [Doktori disszertáció. 2004.]

8 Ferdinánd főherceg a stájer rendi megbízottaknak. 1606. szeptember 26. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Az alsó- és felső-ausztriai rendek Mátyás főhercegnek szóló, 1606 szeptemberében keletkezett memorandumának kiadását lásd MOE XII. 663–667. Ebben felemlegették az 1605-ben bekövetkezett támadásokat, amelyeket mindazon jótétemények ellenére kellett elszenvedniük, amelyekkel évtizedeken keresztül támogatták Magyarországot, és kárpótlást kértek értük; mindazonáltal a végén hangsúlyozták a béke megkötésének szükségességét.

9 Ferdinánd főherceg instrukciója Hans Siegmund Wagennek és Erasmus von Dietrichsteinnak. Gleinstätten, 1606. augusztus 25. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

10 Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*. Bp., 2014. (Károli Könyvek Monográfia) 238–266.

Bécsbe. A késlekedés a belső-ausztriai rendek kormányzatának jellegzetességeiből adódott. Noha a 17. század elejére már kialakult a szokás, hogy külkapcsolatai nagy részében a három tartományt Stájerország képviseli, ilyen horderejű ügyekről természetesen tájékoztatni kellett Karintia és Krajna rendi megbízottjait is, és aztán a stájer rendi kormányzat is számos kérdést bocsátott vitára belső köreibben, a megbízólevél precíz tartalmától annak helyes intulációjáig. A stájer rendek nevében írott *credentialis* végül szeptember 23-án kelt.¹¹ A követek beszámolója sajnos nem maradt fenn (bár egészen biztosan elkészült, mivel egy későbbi iratban hivatkoznak rá), azonban az biztos, hogy Wagen és Dietrichstein nem kapott lehetőséget arra, hogy valamilyen írásbeli megjegyzést fűzhessen a bécsi béke általuk sérelmezett pontjaihoz, ahogy az 1605-ben keletkezett károk megtérítésével kapcsolatban sem értek el semmit. Előzetesen a rendek eljuttattak két emlékiratot is Mátyás főhercegnek, amelyben megpróbálták a garanciaszerződés kiállításának kérdését a kárpótláshoz kötni, illetve jelezték fenntartásaikat a 9–10. ponttal kapcsolatban, a császár öccse azonban ezt nem kívánta hivatalos útra terelni, hanem csak szóban ígérte meg a két követnek, hogy kifogásaik érvényesítésére a későbbiekben lesz még lehetőség, amikor a magyar országgyűlés tárgyalja majd a végvidék ügyét.¹² A bécsi béke szövegét mindazonáltal Wagen és Dietrichstein egy díszes oklevélben garantálta a belső-ausztriai rendek nevében 1606. szeptember 25-én – hasonlóan az alsó- és felső-ausztriai, illetve (közös okiratban) a cseh, morva, sziléziai, valamint alsó- és felső-lausitzi tartományok követeihez.¹³

A belső-ausztriai rendeknek ezután csaknem másfél évig nem kellett foglalkozniuk a bécsi béke 9–10. pontjának problémájával, már csak azért sem, mert Rudolf mindent megtett annak elkerülésére, hogy a szerződés pontjait törvénybe iktassák, illetve végrehajtsák. Az újraeledő rendi elégedetlenséggel párhuzamosan kitört a hajdúk újabb felkelése is, és félő volt, hogy a zsitvatoroki béke ratifikálási folyamatának késlekedése miatt kiújulhat az Oszmán Birodalom ellen folytatott háború is. A válság kezelését végül Mátyás főherceg vette kezébe, egy saját hatáskörben (valójában illegitim módon) összehívott országgyűlésen 1608. február 1-én szövetséget kötött a magyar rendekkel és ebbe bevonta

11 A stájer rendek megbízólevele Wagennek és Dietrichsteinnek. Graz, 1606. szeptember 23. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Az előkészítés részleteire lásd a gyűjteményben található, 1606 augusztusából és szeptemberéből származó leveleket.

12 Ferdinánd főherceg és a stájer rendi megbízottak nevében íródott két beadvány Mátyás főhercegnek. [Bécs, 1606. szeptember 18–19., illetve 20. körül.] MOE XII. 661–662., 674–676. Az utalást Wagen és Dietrichstein ismeretlen, 1606. szeptember 27. dátumú jelentésére lásd a három belső-ausztriai tartomány küldöttgyűlésének (*Ausschuß*) Ferdinánd főherceg számára összeállított opiniójában (1609. április 23.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Eszerint a követek szóbeli ígéretet kaptak arra, hogy a végvidéki kapitányi posztokkal kapcsolatos kérdések részleteit majd a magyar országgyűlésen fogják megtárgyalni, de a jelenleg a hivatalt betöltő személyek posztjukon maradhatnak. A tény, hogy ezt a belső-ausztriaiak sosem hozták fel évrként a magyarokkal folytatott kommunikáció során, azt valószínűsíti, hogy maguk is kétségesnek vélték annak kötelező érvényét. Más forrásokból az derül ki, hogy Mátyás főherceg még azt is jelezte, hogy a finanszírozás kérdése miatt lesz lehetősége a stájer félnek a béke 9–10. pontja végrehajtásának akadályozására. Károlyi Árpád: A szeptemberi bécsi alku és a deczemberi országgyűlés Kassán. MOE XII. 371.

13 *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, 363–367. Az okiratok mindegyikének dátuma 1606. szeptember 24. és 26. közötti.

a követeik útján jelen lévő alsó- és felső-ausztriai rendeket is.¹⁴ Minderről a magyar rendek levélben tájékoztatták a Német-római Birodalom épp ülésező fő tanácskozó testületét, a Reichstagot, illetve az egyes tartományokat, köztük a belső-ausztriaiakat is. Írásukban hosszan esetelték a ratifikáció elmaradása miatti problémákat, kérték közbenjárásukat Rudolfnál a válság megoldásához (jelezve, hogy ha ez sikertelen lesz, más eszközökhöz kell nyúlniuk) és végül meghívták őket a két osztrák tartomány rendjeivel kötött konföderációba.¹⁵

Figyelemre méltó módon a fennmaradt dokumentációban nincs nyoma annak, hogy erre a levélre bármiféle reakció született volna. A stájer rendi megbízottak, illetve az épp-en tartományi gyűlésüket tartó krajnai rendek csak arról tárgyaltak egymás között, mit tennének, amennyiben az országgyűlés befejeztével a magyar rendek kezdeményeznék a bécsi béke inkriminált 9–10. pontjának végrehajtását. Erre is a Reichstagra távozott (és ott Rudolfot képviselő) Ferdinándot helyettesítő unokatestvére, Miksa főherceg szólította fel őket – és mindkét helyszínen úgy döntöttek, hogy a téma további tanácskozásokat igényel: a krajnaiak a Német-római Birodalom gyűlésének nyilvánossága elé akarták tárnai az ügyet, míg a stájerok úgy határoztak, hogy Mátyás főherceg közvetítését kéri.¹⁶

A válasz elmaradása a magyar rendeknek is feltűnt, így 1608. március 26-án a török tárgyalásokra Mátyás főherceg által kijelölt delegáció tagjai Érsekújvárról újabb levelet küldtek a stájereknek. Ebben újra kérték őket, hogy csatlakozzanak az ausztriaiakkal kötött konföderációhoz, egyszerűen úgy, hogy küldenek egy nyilatkozatot, amely követi a Pozsonyban február 1-én kötött szövetség formátumát és tartalmát. Ebben a levélben már szerepelt egy utalás arra is, hogy a konföderáció létrehozása következne a bécsi békéhez adott garancialevélből is – annak ellenére, hogy az kimondottan a magyar rendek és Rudolf közötti vitás pontokat rendezte, míg a pozsonyi konföderáció az általában fogalmazott „ellenségekkel” szemben kötött, ami alatt nyilván elsősorban az oszmánokat értették.¹⁷ A levél utóiratában a magyar diplomaták azt is kérték, hogy üzenetüket a stájerok juttassák el Karintia és Krajna kormányzatának.

14 Zsilinszky Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformatiótól kezdve*. I–IV. Bp., 1880. (A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai) I. (A reformációtól a bécsi békéig) 317–335.; *A magyar nemzet története*, V. ([Ac nádor Ignác:] Magyarország három részre oszlásának története [1526–1608]) 628–642.; Bernd Rill: *Kaiser Matthias. Bruderzwist und Glaubenskampf*. Graz–Wien–Köln, 1999. 134–144.; Géza Pálffy: *Bündnispartner und Konkurrenten der Krone: die ungarischen Stände*, Stefan Bocskai und Erzherzog Matthias 1604–1608. In: *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608–1611)*. Hrsg. Václav Bůžek. České Budějovice, 2010. (Opera historica 14) 363–399.

15 A magyar rendek levele a belső-ausztriai rendeknek. Pozsony, 1608. február 1. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

16 Miksa főherceg dekrétuma a stájer rendeknek (1608. szeptember 1.) és azok válasza (Graz, 1608. március 5.), valamint a krajnai rendi megbízottak levele a stájer rendi megbízottaknak (Ljubljana, 1608. március 4.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Lásd még a krajnai tartományi gyűlés 1608. március 3-i és 5-i ülésének protokollumait. Arhiv Republike Slovenije (= ARS) AS 2 Škatla 883. fol. 268–272. Köszönettel tartozom Vanja Kočevárnak, amiért felhívta a figyelmemet erre a levéltári anyagra és elküldte nekem annak fotóit is.

17 A török tárgyalásokra kirendelt delegátusok levele a stájer rendeknek. Érsekújvár, 1608. március 26. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. A konföderáció szövegét lásd Pálffy: *Bündnispartner*, 397–398. A bécsi béke 2. pontja mindazonáltal szól a török béke megkötéséről is, így tulajdonképpen annak megakadályozása ennek a szerződésnek a megszegését is jelentette, lásd *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen*, 343.

A stájer rendi megbízottak ezúttal nem hagyták a magyar levelet válasz nélkül: április 10-i tanácskozásuk után rövid feljegyzést (úgynevezett *recepissét*) küldtek válaszul, amely csak arról biztosította a másik felet, hogy levelüket megkapták és a kérdés alapos megvitatása után megírják állásfoglalásukat.¹⁸ Ezután lázas tempóban megindultak az egyeztetések. A stájer rendi megbízottak egyrészt a tartomány több előkelőségét is meghívták tanácskozásra, másrészt informálták mind Miksa főherceget, mind a még mindig Regensburgban, a Reichstagon tartózkodó Ferdinándot.¹⁹ A rendi megbízottak 1608. április 22-én lezajlott ülése alkalmával Miksa főherceg számára összeállított irat mindenestre azt mutatja, hogy a stájer rendeket legkevésbé a konföderációba való meghívás izgatta fel: arról ugyanis rövid úton közölték, hogy a Habsburg-dinasztia tagjai között kialakult konfliktusban (amely *Bruderzwist* néven vonul majd be a történetírásba) nem kívánnak állást foglalni.

Igen hosszan értekeztek viszont arról a lehetőségről, hogy a magyar rendek előbb-utóbb érvényt kívánnak majd szerezni a bécsi béke 9–10. pontjának. Már ebben az iratban megtalálhatók a következő másfél év tárgyalásainak legfontosabb elemei. A stájer rendek jelezték: ha Rudolf úgy dönt, hogy szükség van a végvidék kapitányainak lecserélésére, nem állnak ellent, de ebben az esetben nem hajlandók a „horvát-vend” végvidék további finanszírozására, kivonják onnan jelenleg ott állomásoztatott katonáikat, valamint azok felszerelését, és saját védelmi vonalat építenek ki stájer területen.²⁰ Az április 28-án, immáron szélesebb körben megtartott gyűlés azt is jelezte, hogy szükséges lenne egy olyan tanácskozás is (ennek előkészületeiről már a hónap korábbi részében is értesülünk), amelyen mindhárom belső-ausztriai tartomány képviselői részt vesznek. Ahogy Miksa főherceg engedélye megérkezett, elkezdődött ennek a szélesebb körű egyeztetésnek a szervezése is.²¹

Természetesen ahhoz, hogy a három tartomány képviselői megérkezzenek, ismét csak szükség volt némi időre, így végül a tanácskozás eredményeképpen 1608. május 20-án készült el a magyaroknak adandó válasz első vázlata.²² Ebben elsősorban is biztosították szomszédaikat nagyrabcsülésükről és arról, hogy a jó viszony fenntartására törekcsenek, de nem foglaltak egyértelműen állást az általuk felemlgetett, Rudolftól elszenedett sérelmek kérdésében. Hivatkozással arra, hogy nem ismerik az események pontos hátterét és kétségeiket fejezve ki azzal kapcsolatban, mennyire őszinte az oszmánok békevágya (amelynek valóra váltását a császár-király vonakodása akadályozná), az ezzel kapcsolatos megjegyzéseket érintetlenül hagyták. Sokkal nagyobb súlyt adtak ugyanakkor a bécsi béke 9–10. pontjával kapcsolatos ellenérzéseiknek, illetve az 1605. évi betörésekkel kapcsolatos kártérítési igényeiknek. A magyarok kívánságának megfelelően ígéretet tettek, hogy közbenjárnak Rudolfnál, de jelezték, hogy erre talán már nem is lesz

18 A stájer rendi megbízottak levele a magyar rendeknek. Graz, 1608. április 10. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Az ülésről lásd még a *Verordnetek* protokollumát: StLA LAA Gr. III. K. 357. H. 1108. fol. 158^r.

19 Lásd az StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. 1608. áprilisi leveleit.

20 A stájer rendi megbízottak felirata Miksa főhercegnek. 1608. április 22. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Az ülésről lásd még uo. Gr. III. K. 357. H. 1108. fol. 165^r.

21 A stájer rendi megbízottak levele Miksa főhercegnek (Graz, 1608. április 28.), és annak válasza (1608. május 1.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Az ülésről lásd még uo. Gr. III. K. 357. H. 1108. fol. 168^r.

22 Az ülésről lásd StLA LAA Gr. III. K. 357. H. 1108. fol. 172.

szükség, hiszen a legújabb hírek szerint a válság megoldódni látszik. Végül a konföderációra való meghívást annak kijelentésével ütötték el, hogy az 1608. január–február során lezajlott országgyűlésen történekkal kapcsolatban nem látnak tisztán, mivel onnan követ nem érkezett hozzájuk.²³

A három tartomány képviselőinek közös gyűlése egyeztetette a szöveget Miksa főherceggel és megküldték Ferdinándnak is, aki kisebb változtatásokat kért, de leginkább azt javasolta, hogy várjanak még a kiküldésével, hátha a Mátyás és Rudolf közötti viszályban újabb fordulatok következnek be, és ahhoz lehet igazítani a válasz hangvételét. A rendi képviselők végül úgy döntöttek, nem halogatják tovább az amúgy is meglehetősen semlegesre hangolt válasz elküldését. Az 1608. június 7-én elküldött végleges szöveget nem ismerjük, de annyi biztos, hogy az végül csak a magyar felvetésekre reagált és kimaradt belőle a bécsi béke nehezményezett pontjaival kapcsolatos tiltakozás.²⁴

Mire a levél elérkezett a címzettekhez, a konföderációba való meghívás többé-kevésbé okafogyottá vált. Mátyás főherceg ugyanis, aki a tavasz folyamán az őt támogató magyar és osztrák, illetve az április 19-én a konföderációhoz szintén csatlakozott morva rendek csapataival Csehországba vonult, június 25-én a libeňi szerződésben kompromisszumot kötött Rudolfal, és a császár lemondott a Mátyás mellett kiálló tartományok trónjáról.²⁵ A magyarországi országgyűlést, amely az új uralkodót volt hivatott megkoronázni, 1608. szeptember 29-re hívták össze – és ennek hírére Ferdinánd főherceg újra kérte a stájer rendi megbízottakat, hogy alakítsák ki stratégiájukat arra az esetre, ha a diétáról követek érkeznének a bécsi béke rendelkezéseinek végrehajtása érdekében.²⁶ Siegmund Friedrich von Herberstein (aki *Landeshauptmann*ként a rendek legfontosabb képviselője volt) társaival írott válaszában kétségbeejtőnek minősítette a helyzetet, mivel mind az ellenállás, mind a végvidék átadása a magyaroknak nagy veszélyeket rejtett magában – különös tekintettel arra, hogy friss tapasztalatuk volt: keleti szomszédai akár a törökkel is képesek szövetkezni céljaik elérésére. Megoldásként egyrészt a dinasztikus kapcsolatrendszer mozgósítását javasolták (Miksa főhercegnek kérnie kell a királlyá koronázott Mátyás közbenjárását), másrészt leszögezték, hogy amennyiben átengedik az irányítást a végvidék fölött, a magyaroknak meg kell téríteniük az évtizedeken keresztül ráfordított pénzt.²⁷ Ugyanezen állásfoglalásukra utaltak vissza december végén, amikor Ferdinánd tájékoztatatta őket arról, hogy a magyar rendek követei már úton vannak Graz felé.²⁸

23 A belső-ausztriai rendek magyaroknak küldendő levelének első fogalmazványa. Graz, 1608. május 20. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

24 A belső-ausztriai rendek levelei Ferdinánd főhercegnek (Graz, 1608. május 20., [május végén]), valamint a főherceg válaszai (1608. május 28., június 4.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

25 Rill: *Kaiser Matthias*, 134–144.

26 Ferdinánd főherceg dekrétuma Siegmund Friedrich von Herbersteinnak. 1608. szeptember 20. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

27 Herberstein és a stájer rendi megbízottak felirata Ferdinánd főhercegnek. Graz, 1608. szeptember 25. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

28 Ferdinánd főherceg dekrétuma a stájer rendi megbízottaknak (1608. december 28.) és válaszuk (1608. december 31.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. A követség útnak indítása az után következett be, hogy a magyar országgyűlés a bécsi béke 9–10. pontjának megfelelő szöveget cikkelyezett be, lásd az 1608. évi koronázás

Telegdi János esztergomi nagyprépost és címzetes boszniai püspök, báró Listius István, valamint Joó János 1609. január 8-án adták át megbízólevelüket és a küldetésük céljait összefoglaló iratot a stájer rendi megbízottaknak.²⁹ Ebben – utalást téve a külföldi tisztektől elszenvedett számos sérelemre – kérték a bécsi béke vonatkozó pontjának végrehajtását, tehát a procedura megkezdését, amelynek során a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék váraiba is magyar (illetve horvát) kapitányok kerülnének. A várható reakciót mintegy előre sejtve beadványukban annak is teret szenteltek, hogy Stájerország részéről továbbra is elvárják a végvidék fenntartását, hiszen az biztosítja a belső-ausztriai tartományok védelmét az oszmán támadásokkal szemben. Az emlékirat két konkrét ügyet is megnevezett: kérte, hogy Varasd várából távolítsák el a német katonaságot, és hogy Zengg kerüljön újra a horvát bán katonai irányítása alá. Az általában véve barátságos hangvételű dokumentum finom célzást tett arra is, hogy amennyiben a stájernek vonakodása miatti problémák lehetővé teszik az ellenség betörését, azt senki ne tulajdonítsa a magyarok hibájának.³⁰

A stájer rendi megbízottak tehát szembesültek azokkal az igényekkel, amelyek megérkezését már két és fél éve szorongással telve várták – de a hosszú felkészülési idő ellenére úgy vélték, további haladékra van szükségük annak kezeléséhez. Egy héttel az audienca után mind ők, mind Ferdinánd főherceg azt a választ adta Telegdiéknek, hogy erről a nagy horderejű kérdésről konzultálni kell mind a tartományi rendi gyűlés, mind a három tartomány közötti egyeztetések keretei között, és csak utána adhatnak végleges választ.³¹ A magyar követek természetesen nem elégedhettek meg ennyivel, ezáltal már fenyegetőzéseket sem mellőzve sürgették a végleges döntést, de mindhiába. Ferdinánd főherceg dekrétuma joggal mutatott rá arra, hogy Telegdi és társai nemcsak a bécsi béke végrehajtását kérték, hanem a végvidék finanszírozásának folytatását is, márpedig ezzel a kérdéssel kapcsolatban a rendi megbízottaknak nem volt felhatalmazásuk, ezért a döntést a stájer rendek kezébe kellett helyezni, hiszen az ő pénzükről volt szó.³²

előtti 11. törvénycikket. In: *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar 1000–1895. I–XXI.* Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1896–1901. (Milleniumi Emlékiadás 1–21) V. (1608–1657. évi törvénycikkek) (= CJH 1606–1657) 16.

29 Lásd a rendi megbízottak protokollumát: StLA LAA Gr. III. K. 357. H. 1109. fol. 4^r. Figyelemre méltó, hogy a magyar rendek által kiállított megbízólevelük az első helyen nem Telegdit említi (akinek választott boszniai püspöki címét meg sem említi), hanem Listiust (akit köpcsényi helyett kaboldi báróként nevez meg). Lásd a magyar rendek levelét a belső-ausztriai rendeknek. Pozsony, 1608. december 4. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

30 A magyar rendek követeinek beadványai Ferdinánd főhercegnek, illetve a belső-ausztriai rendeknek. [1609. január 8.] StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Magyar Kamara Archívuma. E 196. Archivum familiae Thurzó. 6. d. 17. fasc. Nr. 41. fol. 103–105. A Ferdinánd főhercegnek írott memorandum Thurzó-levéltárban fennmaradt másolata hosszabb, tartalmaz egy listát egyedi ügyekben elszenvedett sérelmekről is.

31 A stájer rendi megbízottak, illetve Ferdinánd főherceg határozatai a magyar rendek követei számára. Graz, 1609. január 15. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

32 A magyar követek beadványa Ferdinánd főhercegnek. 1609. január 18. MNL OL E 196 6. d. 17. fasc. Nr. 41. fol. 106–108.; Ferdinánd főherceg dekrétuma a magyar követeknek. 1609. január 19. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. A magyar követek fenyegetőzéséről lásd a stájer rendi megbízottak feliratát Ferdinánd főhercegnek. Graz, 1609. január 16. Uo.

A rendi megbízottak a maguk részéről kiadott terjedelmes iratban szintén az uralkodójuk által követett stratégiát alkalmazták, és nem a kapitányi helyek átadásának jogosságát vitatták, hanem ismertették mindazon problémákat, amelyek az új helyzetben előtűnik tornyosulnának. Hosszasan taglalták eddigi erőfeszítéseiket és azt, hogy a magyarok minden helyzetben számíthattak rájuk, amiért valójában nem követelésekkel, hanem hálával tartoznának. Végül levonták a következtetést: ha át kell adniuk a várakat, akkor elvárhatják eddigi költségeik megtérítését. Ebben az esetben természetesen az ott felhalmozott hadfelszerelést sem hagyhatják maguk mögött és a további finanszírozást sem ígérhetik, hiszen a Német-római Birodalomból jövő segélyek elmaradásával saját bevételeikből kell majd kiépíteniük egy új végvárrendszert. Mindezek után kifejezték azon reményüket, hogy a jószomszédi viszonyt minden nehézség ellenére is sikerül majd fenntartani, és jelezték: véglegesen csak a három belső-ausztriai tartomány egyeztetései után mondhatnak.³³

Telegdi János, Listius István és Joó János nem várta ki Grazban, amíg mindhárom tartomány rendjei kialakítják egyedi álláspontjukat, majd azt egy különleges közös bizottsági ülés keretei között meg is vitatják. Mindez ugyanis több mint három hónapot vett igénybe.³⁴ A végül 1609. április 23-án megszületett állásfoglalás a belső-ausztriai tartományok rendjeinek addig elhangzott érveit minden korábbinál részletesebben fejtette ki, de valójában sok újdonságot nem hozott. Az irat újra azt a gondolatmenetet követte, hogy a stájer, karintiai és krajnai rendek 1578 óta tisztességgel helytálltak és nemcsak fenntartották a már létező végvárrendszert, de új erődítményt is építettek. Megerősítette, hogy ha át kell adni a végvidéket, akkor az azzal kapcsolatos eddigi költségek megtérítését kell kérni, további finanszírozására pedig nincs lehetőség, hiszen új erődök sorát kell majd kiépíteniük keleti határaiak védelmére. Az *Ausschuß* azt is felvetette, hogy a magyar királytól és a rendektől sürgős választ kellene kérni, hiszen ha a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék helyett újat kell kiépíteniük, annak mihamarabb neki kellene állniuk.³⁵ Ferdinánd ennek szellemében állította ki a magyar rendeknek szóló dekrétumát négy nappal később, mellőzve a sürgetést és a gondolatmenet azon részeit is, amelyek arra vonatkoztak, hogy a stájer rendek valójában nem vettek részt a bécsi béke szövegének tárgyalásában, így az annak garantálására kiállított oklevelük tulajdonképpen nem bír kötelező erővel a végvidéki kapitányok kérdésében.³⁶ A magyar tárgyalópartnerek kérésére a három belső-ausztriai tartomány képviselői is kiállítottak egy dokumentumot, amelyben jelezték: egyetértenek a főhercegi állásfoglalással. Rövid levelükben azt is hangsúlyozták,

33 A stájer rendi megbízottak határozata a magyar követeknek. [1609. január 19.] StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. A dátumról lásd a rendi megbízottak protokollumát: StLA LAA Gr. III. K. 357. H. 1109. fol. 5^r.

34 Karintiában és Stájerországban a rendi megbízottak testületének bizottsága (*Ausschuß*) foglalkozott a kérdéssel, míg Krajnában az éppen ülésező tartományi gyűlés (*Landtag*) jegyezte az igen terjedelmes, bár egy irányba mutató írásos véleményeket (a három közül csak a krajnain van dátum, az 1609. március 2-án kelt). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Úgy tűnik, Karintiában a tartományi gyűlésre a kérdés már nem jutott el, a július elején nyíló *Landtag* protokollumában nincs szó a várak átadásának ügyéről. Kärntner Landesarchiv (= KLA) Ständisches Archiv. C Akten. Abt. I. Sch. 124. Fasc. 1.

35 A három belső-ausztriai tartomány rendjei közös bizottságának állásfoglalása. 1609. április 23. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

36 Ferdinánd főherceg levele a magyar rendeknek. 1609. április 27. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

milyen sértőnek tartják, hogy diplomaták beadványa szerint főtisztjeik miatt a magyarok számos sérelmet szenvedtek.³⁷

A leveleket Erdődy Tamás (egyelőre még be nem iktatott) horvát bán kezéhez juttatták el, aki azonban jelezte, hogy nem illetékes az ügyben, mert noha II. Mátyás megbízta, hogy a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék ügyében járjon el a király saját diplomatájaként (Draskovich János társaságában), de feladata csak a stájer és a magyar rendek követsége közötti közvetítés volt.³⁸ Noha 1609. április 23-i opinójukban a három belső-ausztriai tartomány képviselői felvetették, hogy jobb lenne, ha nem a magyarok jönnének Grazba, hanem ők küldenének követet, erre nem került sor, így július 6-án Telegdiék Stájerország székvárosában vehették át az április-május fordulóján elkészült állásfoglalásokat.³⁹ Két nappal később beadott válaszukban már sokkal türelmetlenebb hangon utasították vissza a belső-ausztriaiak javaslatát új végvidék kiépítésére, azzal az amúgy logikus érveléssel, hogy sokkal olcsóbb a már meglévőt tovább finanszírozni, mint egy újat kiépíteni – különösen, mivel a már korábban rendelkezésre álló várakból itt is sokat hagytak elpusztulni. Az oszmánok elleni védelmi hálózatban a magyarok hatalmas erőfeszítéseit hangsúlyozva felhívták tárgyalópartnereiket arra, hogy revideálják álláspontjukat, és azt kérték, Ferdinánd főherceg jelöljön ki diplomatákat, akikkel az eddigi jegyzékváltások helyett személyesen tárgyalhatnának.⁴⁰

A főherceg erre nem volt hajlandó, inkább újra időt kért, amíg tartományait informálhatja a magyar álláspont változatlanúságáról. Telegdi és társai, hangot adva elégedetlenségüknek az eljárás újabb elhúzódása miatt, végül elfogadták a Ferdinánd által felajánlott 1609. szeptember 15-i időpontot.⁴¹ A júliusban lezajlott jegyzékváltás hangneme már egyre kevésbé volt udvarias, és a főherceg is jelezte a stájer rendi megbízottaknak: miután a magyar követek már kétszer dolguk végezetlen voltak kénytelenek távozni, ennél tovább már nem lehet halasztgatni a döntést.⁴² Ezúttal azonban a magyar fél kért halasztást: Erdődy Tamás jelezte, hogy a legjobb lenne az újabb grazi tárgyalást úgy megtartani, hogy annak eredményeit rögtön vihessék Pozsonyba az országgyűlésre (amelyet II. Mátyás 1609

37 A stájer, karintiai és krajnai rendek levele a magyar rendeknek. Graz, 1609. május 8. MNL OL E 196 3. d. 6. fasc. Nr. 4. Német fogalmazványa: StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

38 Erdődy Tamás levele Peter Casale főhercegi tanácsosnak és kancelláriai titkárnak. Jastrebarsko, 1609. május 12. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.; II. Mátyás megbízólevele Erdődynek és Draskovichnak. Bécs, 1609. január 2. MNL OL E 196 6. d. 17. fasc. Nr. 41. fol. 102.

39 A követek érkezéséről lásd a rendi megbízottak protokollumát: StLA LAA Gr. III. K. 357. H. 1109. fol. 31^v.

40 Telegdi János, Listius István és Joó János beadványa Ferdinánd főhercegnek. [1609. július 8.] StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

41 Ferdinánd főherceg dekrétuma a magyar követeknek (1609. július 9.) és azok válasza [július 10. és 12. között]. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. A dátummal kapcsolatosan lásd Ferdinánd Siegmund Friedrich von Herbersteinnek írott levelét (1609. július 12.) ugyanabban a gyűjteményben.

42 Ferdinánd főherceg dekrétuma a stájer rendi megbízottaknak. Leoben, 1609. július 28. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Erdődy Tamás is türelmetlenül írta Thurzó Györgynek, hogy „az mi gréci herceghez való commissiónk még ez ideig mind csak vontatásban volt, ez után is mit reméljünk, Istennél vagyon tudva”. Lásd Császár, 1609. július 11. dátumú levelét. MNL OL E 196 15. d. 70. fasc. Nr. 13. fol. 30.

novemberének elejére hívott össze). Végül a magyar király kérésére módosították a találkozó időpontját 1609. október 18-ra.⁴³

Ez alkalommal a tárgyalások tartalmát már nem beadványokból és rájuk született válaszokból ismerjük (hiszen az egyeztetések személyesen folytak), hanem csak a stájer oldal által készített összefoglalókból. Ezek szerint a magyar rendek képviselői még egyszer hangot adtak azon meggyőződésüknek, hogy az oszmán támadások elleni védekezésben szükséges a szomszédok együttműködése, és hogy nincs értelme új védvonalat kiépíteni – de egyben azt is hangsúlyozták, hogy ha a várak kapitányai az országlakosok közül kerülnek ki, azok jobban fognak vigyázni az erődítményekre, mint a csak saját személyes boldogulásukat kereső külföldiek. Amikor ezt a stájer megbízottak visszautasították és jelezték, hogy már elmondták minden ezzel kapcsolatos érveiket, a magyar tárgyalódelegáció bedobott egy újabb lehetőséget: elképzelhető lenne, hogy az országgyűlés valamiféle olyan megoldást fogadjon el, amelyben a horvát és a szlavón-petrinjai végvidéken egy Ferdinánd főherceg által vezetett különleges katonai kormányzat (*Kriegsgouvernement*) kerül felállításra. Ahhoz azonban ebben az esetben is ragaszkodtak, hogy a várak kapitányainak a Magyar Királyság lakosai közül kell kikerülniük.⁴⁴

Míg a stájer, karintiai és krajnai rendek küldötteinek bizottsága azt a következtetést vonta le a hallottakból, hogy a magyarok nem veszik komolyan a lehetőséget, hogy tényleg kiürítsék a horvát és a szlavón-petrinjai végvidéket, és továbbra is a korábbi álláspont konzekvens képviselőjére sarkallta a főherceget, Ferdinánd érdeklődést mutatott a magyarok által javasolt alternatív megoldás iránt is. Azt ugyanakkor el kellett ismernie, hogy a magyar diplomaták nem keltették azt a benyomást, mintha kidolgozott elképzelésekkel, vagy akár a részletekről való tárgyalásra feljogosító megbízólevéllel rendelkeznének.⁴⁵ A magyar követek tollából ismerünk még egy olyan iratot is, amelyben számos, már 1609 januárjában jelzett folyó ügyben sürgették Ferdinánd főherceg eljárását, a károlyvárosi kapitánynak a Zrínyi-birtokok, illetve Mikulanics Antal sérelmére elkövetett jogsértéseitől kezdve egészen a magyar pénz elfogadásának problémájáig.⁴⁶

A belső-ausztriai rendek bizottsága kérte a főherceget, hogy küldjön követet a magyar országgyűlésre, aki ott megfelelő mértékben képviselhetné az álláspontjukat, erre azonban végül nem került sor. A főhercegi dekrétumra, amely értesítette a stájer rendi megbízottakat arról, hogy Ferdinánd részletes választ küldött II. Mátyásnak, a későbbi

43 Erdődy Tamás levele Ferdinánd főhercegnek (1609. augusztus 18.) és annak válasza (Graz, 1609. szeptember 5.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.; II. Mátyás levele Ferdinánd főhercegnek. Bécs, 1609. szeptember 17. Uo.

44 Beszámoló a belső-ausztriai tartományok bizottsága részére az október 18-i tárgyalásokról (1609. október 22.), illetve Ferdinánd főherceg levele II. Mátyásnak (Graz, 1609. október 30.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

45 A belső-ausztriai tartományok rendjei bizottságának felirata Ferdinánd főhercegnek (Graz, 1609. október 23.), illetve annak válasza (1609. október 25.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Lásd még az előző levélben idézett, II. Mátyásnak szóló levelet.

46 A magyar követek beadványa Ferdinánd főhercegnek. [1609. október második fele.] StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Vö. a magyar követek beadványa Ferdinánd főhercegnek. [1609. január 8.] MNL OL E 196 6. d. 17. fasc. Nr. 41. fol. 104^v–105^v. Az ügyekről részletesebben lásd Angyal: Magyarország, 42–43.

levéltáros feljegyezte: „Nota: ez az ügy aztán ennyiben maradt.”⁴⁷ Ezt persze előre nem lehetett tudni, ezért – mint azt a későbbiekben még látni fogjuk – a három tartomány küldötteiből álló bizottság még hónapokig Grazban maradt és várta a további fejleményeket. 1610 januárjának második felében a testület még folytatta az írásbeli kommunikációt a főherceggel.⁴⁸ Mindeközben a magyar országgyűlés – amely több fronton is szembesült azzal, mekkora probléma a végvidék finanszírozásának biztosítása –, törvénybe iktatta azt a megoldást, amelyet követeli októberben Ferdinánd főhercegnek felajánlottak. Az 1609. évi 27. törvénycikk szerint a főherceget levél és követség útján arra kell rávenni, hogy egyezzen bele egy olyan megoldásba, amelyben ő a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék vezetője, ám közvetlenül utána a horvát bánnak van rendelkezési joga, a kapitányokat pedig egyetértésben, a Magyar Királyság országlakosai közül választják ki – és cserébe Ferdinánd továbbra is állja a fenntartás költségeit. Minderről a bánnal való egyeztetés után az újonnan megválasztott nádornak, Thurzó Györgynek kellett volna gondoskodnia.⁴⁹ 1611 januárjából van is információnk arról, hogy a nádor tervezte, hogy Grazba utazik, de erre az egyeztetésre már nem került sor.⁵⁰ A belső-ausztriai rendek 1608–1609 során mutatott nagy felháborodásának ismeretében nem nélkülöz minden iróniát az, hogy az 1611. évi karintiai *Landtagra* készült főhercegi előterjesztés már úgy beszél a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék magyar irányítás alá kerüléséről folytatott eredménytelen tárgyalásokról, mint amelyek, ha sikeresek, jelentős anyagi tehertől szabadították volna meg a tartományt.⁵¹

Hazaiak és idegenek

A tárgyalások tehát nem hoztak semmiféle kézzelfogható eredményt, a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék igazgatása a továbbiakban is változatlan maradt. A bécsi béke más rendelkezéseihez, így a kincstartói tisztség újbóli bevezetéséhez hasonlóan ez a pont sem

47 „Nota bey disen ist also dise handlung biß anhero verbliben.” Ferdinánd főherceg dekrétuma a stájer rendi megbízottaknak. 1609. november 9. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

48 A belső-ausztriai rendek bizottságának felirata Ferdinánd főherceghez. Graz, 1610. január 21. *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II. II. Von der Auflösung des protestantischen Schul- und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II. 1600–1637.* Hrsg. Johann Loserth. Wien, 1907. (Fontes Rerum Austriacarum II. Abt. 60) 567.

49 „... requiratur Sua Serenitas [Ferdinánd], tam per literas et speciales nuncios ac commissarios regiae maiestatis, quam regnicolarum infra denominatos, ut sua serenitas, annotatorum confinium, tanquam antemuralium, et certissimae custodiae provinciarum suarum, ea conditione assumat administrationem; ut dominus banus, omnibus praefectis immediate; post suam serenitatem, amodo deinceps plena et omnimoda, ac vetusta autoritate praesit; atque cum sua serenitate, in rebus bellicis, mutuam habeat correspondentiam; suaque serenitas praefecturas confinium ex commendatione domini bani, indigenis et legibus patriis subjecti, conferat, solitaque stipendia munitiones, et alia necessaria (ut hactenus, ita deinceps quoque) benigne fieri procuret.” 1609. évi 27. törvénycikk. CJH 1608–1657, 58.

50 Ferdinánd főherceg dekrétuma Siegmund Friedrich von Herbersteinnek. 1611. január 4. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

51 Az 1611. évi karintiai *Landtag* protokolluma. KLA 456. A. Bd. 48. fol. 2.

ment át a gyakorlatba.⁵² A fennmaradt dokumentumok mindazonáltal lehetővé teszik, hogy a tény regisztrálásánál, tudniillik hogy hosszas (és sok pénzt felemésztő) egyeztetések után végül semmi kézzelfogható nem történt, mélyebb következtetéseket is levonjunk.⁵³

Az eredmények ismeretében könnyen az a benyomásunk támadhat, hogy a belső-ausztriai rendek előtt végig semmi más cél nem lebegett, mint hogy megfelelő mennyiségű időhúzással elfáraszták ellenfeleiket, eljussanak addig a pontig, amikor magyar tárgyalópartnereik inkább feladják a meddő vitát. Ez azonban csak részben igaz. A tény, hogy a három tartomány külön igazgatással és rendi képvisleti rendszerrel rendelkezett, azzal járt, hogy egy ilyen horderejű kérdés megvitatása igen sok időt vett igénybe, hiszen a különböző helyszíneken tartózkodó tisztségviselőknek levélben kellett egyeztetniük. Az esetleges találkozóok megszervezése szintén hosszas előkészítést igényelt, mindhárom helyszínen ki kellett jelölni az arra alkalmas embereket és instrukcióval kellett ellátni őket. Mindez nemcsak lassúvá, de roppant rugalmatlanná is tette a rendszert: minden olyan esetben, amikor új tényezők kerültek a képbe, a megbízottak újabb lehetőséget kérhettek, hogy saját közejükben további egyeztetéseket végezzenek. Jellemző a stájer rendi megbízottak válasza 1608 decemberében Ferdinánd főherceg figyelmeztetésére azzal kapcsolatban, hogy Telegdi János és társai már úton vannak és fel kell készülniük a tárgyalásra: mivel azt nem tudják, a magyarok mivel fognak érvelni, csak általánosságban tudnak készülni a vitára, részleteiben majd csak akkor, ha már kezükben van a küldetés tartalmát taglaló dokumentum.⁵⁴

Mint kiderült, a magyar tárgyalóküldöttség érvelése meglehetősen kiszámítható volt. Egyrészt a természetjogra és a 17. században alakulóban lévő nemzetközi jogra (*ius gentium*) való hivatkozással általánosságban kijelentették, hogy minden országot saját lakosainak kell kormányoznia.⁵⁵ Ezen túlmenően azonban rendelkezésükre állt egy pozitív jogi hivatkozási pont is, hiszen 1606-ban a belső-ausztriai rendek képviselői tényleg garantálták azt a bécsi békét, ami teljesen egyértelműen előírta, hogy a végvárakba az országlakosok közül kell kapitányokat kinevezni, külön kiemelve, hogy ez Horvátországra és Szlavóniára is érvényes. Károlyi Árpád rekonstrukciója szerint a magyar tárgyalók eredetileg azért kérték a többi, szintén a dinasztia által uralt tartomány rendjeitől a békét garantáló okmányok kiállítását, hogy ezek majd segítsenek az ígéretek behajtásában Rudolfval szemben, és csak a császár közvetítette kérésüket a tartományok felé olyan szellemben, mint ha az konkrétan azt célozta volna, hogy a rendek érezzék magukra nézve kötelezőnek a bécsi békében írottakat.⁵⁶ Így tulajdonképpen az eredeti szándékkal ellentétes módon,

52 Lásd Angyal: Magyarország, 43–44.

53 A magyar követek 1608. és 1609. évi grazi tartózkodásainak költsége Ferdinánd főherceg kimutatása szerint 9325 forint és 33 krajcár volt. Lásd a karintiai rendeknek a határvédelemmel kapcsolatos állásfoglalására adott határozatát. Graz, 1613. február 27. KLA 456. A. Bd. 49. fol. 38°.

54 Siegmund Herberstein és a stájer rendi megbízottak felirata Ferdinánd főhercegnek. Graz, 1608. december 31. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

55 Például: „Hoc non ipsum natura dictat, ratio requirit, commune ius omnium gentium suadet, ut quaelibet Regna aut Provinciae per suos nativos et indigenas gubernentur ac administrentur.” A magyar követek beadványa Ferdinánd főhercegnek. [1609. július 8.] StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

56 Károlyi: Az 1606. évi Szt.-György napjára Pozsonyba hirdetett országgyűlés, 24–29.

de az 1606 szeptemberében aláírt szerződés létezése jócskán leegyszerűsítette a magyar diplomácia feladatát. Ezt még vitapartnereik nagy része is elismerte, az egyik felszólaló például a krajnai rendi megbízottak bizottsági ülésén 1609 márciusában kifejtette: nem lesz egyszerű meggyőzni a magyarokat, mert kéréseik „jó fundamentummal” rendelkeznek.⁵⁷ A belső-ausztriai rendek több írásukban is kísérletet tettek ennek a „jó fundamentumnak” a lebontására, amikor kifejtették – egyébként, mint tudjuk, a tényekkel megegyező módon –, hogy a bécsi béke szövegének tárgyalásán képviselőik nem vettek részt és nem volt lehetőségük arra sem, hogy tiltakozást jelentsenek be annak bármelyik pontjával kapcsolatban, így azt nem feltétlenül kell minden részletében magukra nézve kötelezőnek elfogadniuk. Figyelemre méltó, hogy ezt a gondolatmenetet Ferdinánd főherceg csak módosítva tárta a magyar követek elé, azt indokolva vele, miért van szükség a látszólag egyértelmű helyzetben további egyeztetésekre a belső-ausztriai tartományok rendjei között.⁵⁸ A *Bruderzwist* amúgy is válságos körülményei között a dinasztia tagjai szemmel láthatólag el akarták kerülni annak a látszatát, hogy vitatnák az 1606. évi békemű érvényességét.

Ahogy a korábbiakban jeleztem, a belső-ausztriai kormányzat inkább egy másik stratégiát erőltetett: arra az esetre, ha a végvidék kapitányainak kinevezési jogát át kell adniuk a magyar félnek, teljes kivonulással, az addigi költségek megtérítésével és a végvidék finanszírozásának felfüggesztésével fenyegetett. A különböző iratokban nagy kedvvel hivatkoztak arra, milyen fontos katonai segítséget adott Stájerország a tizenöt éves háború kirobbanásakor, 1593-ban Sziszek megvédésében és Haszan boszniai pasa legyőzésében, illetve 1601-ben Kanizsa (amúgy sikertelen) ostromában. Az 1578 óta elvégzett erődítési munkák említései között sorozatosan kiemelt helyet biztosítottak a krajnai és karintiai rendek pénzén emelt Károlyvárosnak, illetve a Haszan pasa által épített Petrinjának, amelyet elfoglalása után szintén a belső-ausztriai tartományok pénzén tettek újra használhatóvá. Erős érvnek tűnt ugyanis, hogy ezekhez a várakhoz a magyar, illetve horvát rendeknek – amelyek az építési és erődítési költségekhez soha nem járultak hozzá – semmi közük nem lehet.⁵⁹ Hasonló logikával egyébként nemcsak a belső-ausztriai rendek éltek: 1606 szeptemberében a Cseh Korona tartományainak rendjeinek követei is azt kérték a magyar tárgyalókövetségtől, hogy Érsekújvárnak, amelyet az ő költségükön építettek, hadd legyen közülük érkezett parancsnoka.⁶⁰

57 A krajnai rendi megbízottak bizottsági ülésének jegyzőkönyve. 1609. március. 20. ARS AS 2 šk. 883. fol. 473r.

58 Siegmund Friedrich von Herberstein és a stájer rendi megbízottak feliratát Ferdinánd főhercegnek. Graz, 1608. december 31., Ferdinánd főherceg dekrétuma a magyar követeknek. 1609. január 19. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

59 Lásd például a három belső-ausztriai tartomány rendjei közös bizottságának állásfoglalását (1609. április 23.), vagy Ferdinánd főherceg levelét a magyar rendeknek (1609. április 27.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Sziszek felmentéséről, illetve Kanizsa 1601. évi ostromáról lásd Tóth Sándor László: *A mezőkereszttesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, 2000. 327–345.; Bagi Zoltán Péter: *Egy kudarc okai*. Kanizsa 1601. évi ostroma. *Aetas* 28 (2013) 1. sz. 5–30.

60 A Cseh Korona országai követeinek beadványa Mátyás főhercegnek. [Bécs, 1606. szeptember 11.] *Prameny ke vpádúm Bočkajovců na Moravu a k ratifikaci míru vídeňského od zemí Koruny České roku 1605–1606*. Připavil František Kameníček. Praha, 1894. (Historický archiv 4) 223. [Magyar fordításban megjelenik a *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez* antológiában III. kötetében.]

A teljes kivonulás és a már létező erődvonal magára hagyásának ígérete meglehetősen cinikus fenyegetés benyomását kelti ugyan (és ahogy jeleztem, a stájer rendi megbízottak 1609 októberében gyanították is, hogy a magyarok nem veszik komolyan), egyes jelek arra mutatnak, hogy a belső-ausztriai rendek ténylegesen elszánták magukat radikálisabb lépések megtételére. 1609 áprilisában összeállított véleményükben – amelyet nem a magyar partnernek, hanem Ferdinánd főhercegnek címeztek, így nyomásgyakorló funkciója nem lehetett – javasolták, hogy az uralkodó minél előbb hívjon össze egy bizottságot az új végvár vonal számára erődítendő helyek listájának kialakítására.⁶¹ Szeptemberben a főherceg már szükségesnek látta, hogy jelezze alattvalóinak: mivel az oszmánokkal megkötött béke tartósságában nem lehet bízni, addig ne kezdjék el kivonni a csapatokat a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék váraiból, amíg a magyarokkal még folynak a tárgyalások. A stájer rendek gyűlése mindenesetre a főhercegi dekrétum kiadása után három nappal kérényezte, hogy legalább a szlavón csapatok egy részét elbocsáthassák a szolgálatból.⁶²

A belső-ausztriai rendek eltökéltsége, ami arra sarkallta őket, hogy akár egy új végvidék kiépítését is komolyan fontolóra vegyék, azt mutatja, hogy cselekedeteiknek súlyosabb hajtóereje volt annál, mintsem hogy arisztokratáik a bécsi béke rendelkezéseinek érvényesítésével elestek volna néhány jól jövedelmező tisztség viselésének lehetőségétől, bár erre is vannak jelek. Hans Jakob von Edling például egy krajnai tartományi gyűlésen kifejtette, hogy a végvidék átadása a magyarok rabszolgájává tenné őket.⁶³ A Bocskai-felkelés alatti háborús incidensek, úgy tűnik, nagyon mély nyomot hagytak a belső-ausztriai emlékezetében, ami helyenként átsejlik a diplomáciai iratok általános udvariasságán, és az egymás vitézségéről és áldozatkészségéről tett gesztusértékű megjegyzéseken. A krajnai tartományi gyűlésen 1608 márciusában Wolf Paradeiser – aki nyilván rokona volt az 1600-ban Kanizsa feladásáért kivégzett Georg Paradeisernek –, kifejtette, hogy egyáltalán nem lenne örömteli fejlemény, ha ezeket a helyeket barbár népeknek adnák oda. Ugyanezen az ülésen Hans Jakob von Edling abbéli véleményének adott hangot, hogy a magyarok és a hozzájuk hasonló népek természetüktől fogva ellenségei a krajnaiaknak.⁶⁴ Ezt a stájer rendi megbízottak is hasonlóképpen látták: 1608 áprilisában elmagyarázták Miksa főhercegnek, hogy nem tűnne számukra jó ötletnek, ha a végvidék átadása után is tovább finanszíroznák ellenségeiket, akiktől legalább annyira kell tartaniuk, mint az oszmánoktól.⁶⁵

61 A három belső-ausztriai tartomány rendjei közös bizottságának állásfoglalása. 1609. április 23. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

62 Ferdinánd főherceg dekrétuma a stájer rendek gyűlésének (1609. szeptember 7.), illetve a stájer rendek felterjesztése (1609. szeptember 10.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

63 A krajnai tartományi gyűlés ülésének protokolluma. 1608. május 3. ARS AS 2 Šk. 833. fol. 300^v. Ugyanezen az ülésen Andreas Paradeiser felhívta a figyelmet arra, hogy amint a krónikák is mutatják, a magyarok mindig is hitszegők voltak, saját királyaikkal szemben is. Uo. fol. 301^v.

64 „Es seie nicht zufeyern, noch sich dits orts den barbarischen völkhern zue untergeben...”; „Die hungarischen und dergleichen nationen sein alweg diser nation von natur gleichsamb feindt und zuwider...” A krajnai tartományi gyűlés protokolluma. 1608. március 3. ARS AS 2 Šk. 883. fol. 268^v, 269^v.

65 „... iro auch nicht rathsamb währ, das sy dieselb zuhaisen iren aignen feundten, von denen sy sich schier soviel als dem Erbfeind selbst zubefahren, dargeben sollen.” A stájer rendi megbízottak felirata Miksa főhercegnek. 1608. április 22. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

Ennek az attitűdnek a legrészletesebb kifejtését a grazi udvar régi bizalmasa, a Károly főherceg által krajnai *Landeshauptmann*-nak is kinevezett Johann Ambros von Thurn gróf leveleiben találjuk, aki 1609-ben Bécsből tudósította az ottani fejleményekről Ferdinánd főherceget. Értesülve a nyáron a dinasztia különböző tagjainál járt magyar követségről, hosszú – és mivel írása nem a nyilvánosságnak készült, a hivatalos rendi iratoknál sokkal nyíltabb hangvételű – gondolatmenetben vázolta fel a fiatal stájer uralkodónak, mennyi problémát látott a határvidék feletti ellenőrzés átadásával kapcsolatban. Sorozatosan jelezte, hogy német segítség nélkül a magyarok semmire nem mentek volna az ősellenséggel folytatott küzdelemben, és az elmúlt évek eseményei nyilvánvalóan megmutatták, mennyire lehet bennük megbízni. Hiszen szerinte ők fosztották meg a kereszténységet a török elleni hatalmas győzelem lehetőségétől, és ezt már csak tetézték azzal, hogy szövetkeztek is az ősellenséggel, és török-tatár segítséggel támadtak szomszédaikra. Természetesen ő is felhívta a figyelmet a stájer rendek által építtetett erődökre, és jelezte, északra is található olyan várak, mint Győr és Komárom, amelyek erődítésének költségeit a birodalmi segélyből és a cseh hozzájárulásokból lehetett csak biztosítani. Ha megvalósul, amit a magyarok akarnak, az örökös tartományok lakói adófizetőkké – sőt, egy másik levelének fogalmazása szerint egyenesen jobbágyaikká – teszik majd, hiszen azok csak a pénzt adhatják, de az érdemi kérdésekbe nem szólhatnak bele. Végül Thurn levonta a Belső-Ausztriára is nyilvánvalóan érvényes következtetést: a magyar „védőbástya” (*Vormauer*) inkább ellensége Alsó-Ausztriának, mintsem barátja.⁶⁶

Abban még a kevésbé heves vérmérsékletű belső-ausztriai urak is egyetérteni látszottak, hogy ha nem adják át a végvidéket, a magyarok erőszakkal fogják azt elragadni.⁶⁷ Aggodalmuk hullámai különösen magasra csaptak 1608 tavaszán, amikor a konföderált rendek hadai Mátyás főherceg támogatására Csehország felé vonultak. Ferdinándnak hosszasan kellett magyaráznia a rendi megbízottaknak: Rudolf ellen fellépő rokona többször is, szóban és írásban egyaránt biztosította, hogy nincsenek a belső-ausztriai területekkel szemben ellenséges szándékai. Mindenesetre a főherceg ugyanebben a dekrétumban felhívta a rendek figyelmét arra is, hogy szenteljenek figyelmet Graz erődítési munkálatainak és készítsék elő a tartományi milícia (*Landesdefension*) összehívását.⁶⁸

A magyarokkal kapcsolatos, általánosan lesújtó vélemények hangoztatásának fényében különösen figyelemreméltók a belső-ausztriai rendek azon megnyilvánulásai, amelyekkel megpróbálták meggyőzni tárgyalópartnereiket arról, hogy a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék kapitányi tisztségeiből eddig sem voltak kizárva a Magyar Királyság és kapcsolt részeinek lakosai. Hangsúlyozták, hogy Petrinja kapitánya jelenleg is szlavón,

66 Johann Ambros von Thurn levele Ferdinánd főhercegnek. Bécs, 1609. július 25. Österreichisches Staatsarchiv. Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Ungarische Akten. Allgemeine Akten (= HHStA UA AA) fasc. 157. fol. 37–41. Még egy márciusi levelének összefoglalását lásd Hurter: *Geschichte Kaisers Ferdinands II. und seiner Eltern*, VI. 132–134.

67 Lásd például Wolf Schwengler hozzászólását a krajnai tartományi gyűlés 1608. május 3-i ülésén. ARS AS 2 3k. 883. fol. 302^r.

68 Ferdinánd főherceg a stájer rendi megbízottaknak. 1608. május 20. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

Ivanicsé pedig dalmát születésű.⁶⁹ A legterjedelmesebb állásfoglalásban, 1609 áprilisában még ennél is messzebb mentek és azt fejtegették, hogy a bécsi béke szövege nem is egyértelműen német tisztekről beszél, hanem idegenekről, márpedig ez rájuk nem érvényes, hiszen ők a legközelebbi szomszédok. Azonkívül, hogy emlékeztettek arra, milyen fontos részt vállaltak a németek a magyarországi határvédelemben, felemlítették a számos magyar, szlávón és horvát nemesi családdal fennálló rokoni kapcsolatokat is.⁷⁰ Az „idegenek” és a „németek” elválasztása mindazonáltal messzemenően ellentétes volt a magyar rendek definíciójával, különösen ha nem a stájerekkel folytatott tárgyalások iratait, hanem belső kommunikációjukat nézzük: az 1608 őszi tartott országgyűlésen a Mátyás elé terjesztett igények között szerepel a „német és egyéb külhoni katonák” eltávolítása is az ország számos erődítményéből.⁷¹

A petrinjai és ivanicsi kapitánnyal kapcsolatos érvert Ferdinánd főherceg a magyar diplomaták elé tárta, ők azonban nem tartották szükségesnek, hogy erre külön kitérjenek – annak ellenére, hogy ha a szükség úgy hozta, ők is szívesen szakítottak az etnikai hovatartozás nagyon szűk értelmezésével.⁷² Amellett, hogy (miképpen ezt az udvariasság megkövetelte) 1609. októberi beadványukban megköszönték Ferdinándnak a magyarokkal szemben eddig mutatott jóindulatát és kifejezték reményüket, hogy erre a továbbiakban is számíthatnak, azt is közölték, hogy a főherceget magyar vérből valónak és ősi magyar nemzetség ivadékának tartják.⁷³ Feltehetnénk, hogy ezzel próbálták kiküszöbölni az elmentmondást az éppen felajánlott különleges szabályozás – amely Ferdinándnak továbbra is vezető szerepet biztosított a végvidék igazgatásában – és a bécsi béke között. Azonban a kitévelt megtaláljuk már az 1609 januárjában beadott második memorandumukban is.⁷⁴

Mindenesetre a fennmaradt forrásanyagból egyértelmű, hogy mindkét fél úgy látta: a tétek jóval magasabbak annál, mintsem hogy csak nagy bevételi lehetőségekkel kecsegtető állások felett civakodnának. A belső-ausztriai rendek körében tapasztalható félelem attól, hogy az őket védő erődítményvonal barbár ellenségeik kezébe kerül, valósnak tűnik, míg a magyarok szemlátomást abban bíztak, hogy a kétségkívül előforduló hatáskörtülpések és hatalmaskodások elkerülhetők lesznek, ha a horvát és a szlávón-petrinjai végvidék az ország lakosainak igazgatása alá kerül. Erre persze semmilyen garancia nem volt,

69 Jellemző, hogy a petrinjai kapitánynak, bár sokszor emlegették, csak családnevét (Draskóczy) adták meg, ha egyáltalán. Ferdinánd főherceg instrukciója Wagen és Dietrichstein részére. Gleinstätten, 1606. augusztus 25., A stájer rendi megbízottak levele Miksa főhercegnek. 1608. április 22., A belső-ausztriai rendi küldöttségek bizottságának állásfoglalása Ferdinánd főherceg számára. 1609. április 23. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

70 A belső-ausztriai rendi küldöttek bizottságának állásfoglalása Ferdinánd főherceg számára. 1609. április 23. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

71 „... milites [...] Germanos et alios externos...” MNL OL Regnicolaris levéltár. N 49 Dietae antiquae. 1. cs. fasc. A–B. fol. 61^v.

72 Ferdinánd főherceg határozata a magyar követek számára. 1609. április 27. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

73 A magyar követek beadványa Ferdinánd főhercegnek. [1609. október vége.] StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

74 A magyar követek beadványa Ferdinánd főhercegnek. 1609. január 15. MNL OL E 193 6. d. 17. fasc. 41. Nr. fol. 108^r. Johann Ambros von Thurn ki is emelte hosszas reflexiójában, mennyire nélkülözi a logikát, hogy a magyar vérből származó Ferdinándot is ki akarják zárni a végvidék irányításából, lásd idézett levelét a főhercegnek. Bécs, 1609. július 24. HHStA UA AA fasc. 157. fol. 38^r.

és időnként még az ezzel kapcsolatos érvelést sem sikerült teljesen koherensen megalakítani. Természetesen a belső-ausztriai tárgyalófél visszautasította a vádat, hogy felelős lenne bármilyen visszaélésért, és a tizenöt éves háború befejeztével általános zsoldosellenesség (amelyben egyébként a stájer rendek is osztoztak) valóban nehezen volt alkalmazható a helyzetre.⁷⁵ A magyar követek ugyan kifejtették, hogy ha valaki az ország lakosai közül való, nyilvánvalóan jobban figyel a várak állapotának fenntartására, mint a csak saját gazdagodását kereső külföldi, de ez az érv kiáltó ellentétben volt azzal, hogy ezzel egy időben arról győzködtek a belső-ausztriaiakat: a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék számukra is védőbástyaként (*antemurale* és *propugnaculum*) szolgál, így jogos, ha a finanszírozását magukra vállalják.⁷⁶ Mindenesetre a kölcsönös teljes bizalmatlanság – kiegészítve az iratokban nem manifestálódó, de a pozíciókért nyilvánvalóan állandóan folyó konkurenciaharcral – kizárta azt, hogy valódi, tárgyalások útján létrejövő kompromisszum születhessen.

Egy hamvába holt kísérlet a protestáns összefogásra

A fentiek ismeretében igencsak váratlan, hogy ismerünk egy olyan levelet, amelyben a stájer, karintiai és krajnai rendek küldöttei közös bizottságának protestáns tagjai a magyar rendek segítségét kérték vallásuk védelmében 1609 novemberében, alig néhány nappal a végvidék átadására vonatkozó igények végleges elutasítása után. A levél hosszasan részletezte, hogy ellenségeik – akik közé Ferdinánd főherceget nem számítják, csak rossz tanácsadóit – fondorlatai révén milyen üldöztetéseket voltak kénytelenek elszenvedni a belső-ausztriai protestánsok: lelkészeiket száműzik, könyveiket elégetik, templomaikat elveszik, temetőiket megszentéstelenítik és Itáliából toboroznak ellenük katonákat. Kérték, hogy a magyar rendek járjanak közben királyuknál: II. Mátyás küldjön követet Ferdinándhoz, és próbálja meggyőzni, hogy kövesse inkább apja, Károly főherceg, illetve II. Miksa császár példáját, akik toleráns attitűdöt gyakoroltak az evangélikus vallással szemben. Figyelemre méltó, hogy kérésüket nemcsak azzal indokolták, hogy a magyarok nemrég keveredtek ki hasonló labirintusból (a bécsi béke és intézkedéseinek törvénybe iktatása révén), és így felelősséggel tartoznak más területek sanyargatott csoportjai iránt, hanem egyenesen összekötötték problémájukat a határvédelem kérdésével. Kijelentették ugyanis, hogy egy belháború, amely a protestánsok elnyomása miatt

75 A stájer rendi megbízottak úgy nyilatkoztak a zsoldosokról Miksa főhercegnek írott levelükben (1608. április 22.), hogy azok sokszor több kárt okoznak a területnek, mint az ellenség. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

76 Ferdinánd főherceg levele II. Mátyásnak a tárgyalások összefoglalásával. Graz, 1609. október 30. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Vö. A magyar követek beadványa Ferdinánd főhercegnek és a stájer rendeknek [1609. január 8.] Uo. Ez bevett érvelése volt a magyar rendeknek, a Cseh Korona országaiból érkezett követekkel folytatott 1606. szeptemberi jegyzékváltásban is előkerül, lásd a magyar tárgyalódelegáció vitaíratát. [Bécs, 1606. szeptember 11.] Katona István: *Historia Critica Regum Hungariae...* IX. Ordine XXVIII. Budaë, 1794. 588. [Magyar fordításban megjelenik a *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez* antológia III. kötetében.]

törne ki, megakadályozná a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék további finanszírozását, ráadásul a magyar közbenjárás elmaradása esetén a Német-római Birodalom lutheránus fejedelmeinek további támogatását sem lehetne szavatolni. Hosszasan értekeztek az őket a magyarokhoz fűző kötelékekről és kijelentették: testvéreik ők, nemcsak a kereszténység, hanem a politikai közösség révén is, amelynek részei.⁷⁷

Annyi bizonyos, hogy a belső-ausztriai protestánsoknak Ferdinánd uralkodásának kezdete óta valóban egyre növekvő nehézségekkel kellett szembenéznük. A fiatal főherceg nem fogadta el magára nézve kötelezőnek az apja által 1578-ban a rendeknek adott, széles körű vallási jogokat biztosító dokumentumot (az úgynevezett brucki pacifikációt).⁷⁸ A századfordulón egyre-másra születtek a dekrétumok, amelyek elrendelték a protestánsok kitiltását a főherceg tulajdonában lévő városokból, és az új hivatalok betöltésekor is kizárólag katolikusok jöhettek számításba – a zsoldosokkal kapcsolatos ellenérzésekben többek között ennek lecsapódásait kell látnunk. Noha a protestáns többségű nemesi rend megpróbált ellenállást mutatni, évről évre adott be petíciókat az intézkedések visszavonását kérve és időnként az adómegajánlás megtagadásával is fenyegetőzve, ezek rendszeresen zátonyra futottak a jogait messzemenőkéig érvényesíteni akaró és jelentős mértékű küldetéstudattal rendelkező Ferdinánd eltökéltségén. 1609 őszén a helyzet ismét pattanásig feszült volt: ha az itáliai toborzásra nincsenek is adataink, az biztos, hogy Ferdinánd jelezte mind Rudolfnak, mind az ekkoriban már Tirolt irányító Miksa főhercegnek, hogy egy lázadás esetén szüksége lenne katonai segítségére.⁷⁹

Egyáltalán nem véletlen, hogy a protestáns segélykérés időben egybeesett a horvát és a szlavón-petrinjai végvidék ügyében folytatott tárgyalásokkal. Ferdinánd főherceg ugyanis természetesen igyekezett akadályozni, hogy vele szemben egységfront alakulhasson ki a három tartományban, így a magyar követek érkezése miatt összehívott nagy létszámú bizottság ritka alkalmat biztosított arra, hogy a Grazba érkezők a vallásügyben is egyeztessenek.⁸⁰ Ráadásul, ahogy a korábbi fejezetekben láttuk, mivel Pozsonyban még folyt az országgyűlés, a bizottság nem oszlott fel a magyar követek távozása után, hanem tagjai továbbra is Grazban maradtak, hogy az esetleges újabb válasza tudjanak reagálni. Így bőven adódott lehetőség arra, hogy az *Ausschuß* megbízza három követet, Ulrich Christoph von Schärffenberget, Karl zu Egg bárót és Dietrich zu Auersperg bárót, hogy

77 A stájer, karintiai és krajnai rendek küldötteiből álló bizottság protestáns tagjainak levele a magyar rendeknek. Graz, 1609. november 4. *Akten*, II. 523–526. Az egyetlen ismert magyar reakció a levélre – az ellenérdekelt Forgách Ferencé – pontosan ez utóbbi tényezőt emeli ki a szövegből. Lásd levelét Giovanni Battista Salvagónak. Pozsony, 1609. december 15. *Forgách Ferenc okmánytár. Levelek és iratok (1586–1615)*. Szerk. Kruppa Tamás. Bp.–Róma, 2022. (Collectanea Vaticana Hungariae II/9) (= CVH II/9). 376.

78 A Bruck an der Murban lezajlott tartományi gyűlésről és az ott elfogadott dokumentumokról lásd Pörtner: *The Counter-Reformation*, 29–32.

79 Ferdinánd főherceg levele Miksa főhercegnek (Leibnitz, 1609. október 11.), illetve II. Rudolf császár levele ugyanannak (Prága, 1609. november 12.). *Akten*, II. 521., 527. A belső-ausztriai ellenreformáció sikereiről Ferdinánd főherceg regnálásának megkezdése után lásd Pörtner: *The Counter-Reformation*, 108–130.; Robert Bireley: *Ferdinand II, Counter-Reformation Emperor, 1578–1637*. Cambridge, 2014. 31–60.

80 Ezt a stájer rendi megbízottak előre jelezték is a krajnaiaknak küldött levelükben. Graz, 1609. szeptember 2. *Akten*, II. 501.

több környező ország rendjeivel vegye fel a kapcsolatot és a magyarokéhoz hasonlóan kérje az ő segítségüket is. Összeállítottak emellett egy részletes jegyzéket is sérelmeikről.⁸¹

A követek Bécsen keresztül először Pozsonyba mentek, ahová 1609. január 2-án érkeztek meg, és 4-én kaptak audienciát II. Mátyásnál. Másnap visszatértek Bécsbe, ahol 8-án az alsó- és felső-ausztriai rendek képviselői is fogadták őket. Utána Prágába utaztak tovább. Nem világos, vajon a császárhoz bejutottak-e, de a cseh rendek biztosították őket támogatásukról – visszafelé úton ellenben lekésték a morva tartományi gyűlést.⁸² Időközben az egyes tartományok rendjei egymást is biztatták a támogató nyilatkozatok kiadására, és azok egymás után meg is érkeztek (bár 1610 áprilisában még mindig csak szervezték azt, hogy a morvák is elküldjék a kért dokumentumot).⁸³ Egyetlen csoport hiányzik feltűnő módon a felsorolásból: a magyar rendeké. Az kevésbé meglepő, hogy II. Mátyás némi fontolgatás után visszautasította a belső-ausztriai rendek kérését, arra hivatkozva, hogy nem szeretne félreértéseket Ferdinánd főherceggel, és azt is tudjuk, hogy Forgách Ferenc esztergomi érsek és főkancellár aggodalmait tolmácsolva küldte tovább a grazi nunciának a kezébe került levelet.⁸⁴ További kutatásoknak kell azonban kideríteniük, vajon a magyar királyság prominens protestáns tisztségviselői foglalkoztak-e egyáltalán érdemben a Grazból érkező felkéréssel. Nem valószínű mindazonáltal, hogy a stájer kérés nagy rokonszenvre talált volna, mert a végvidék finanszírozásával kapcsolatos kérdések elakadása 1609 késő őszen komoly feszültséget gerjesztett. Forgách Ferenc egyenesen azt híresztelte, hogy Thurzó György már a fizetni vonakodó Cseh- és Stájerország dűlására készül, de legalábbis portyázásra biztatná az oszmán csapatokat, szabad utat biztosítva nekik a magyar területeken keresztül.⁸⁵ A magyar támogatás kérvényezése tehát, úgy tűnik, nem hozott eredményt – sőt, további kellemetlenségeket okozott, amikor 1610 januárjában Ferdinánd főherceg kézhez vette a magyaroknak írott levél szövegét.⁸⁶

A főherceg azokban a kérdésekben is féltékenyen figyelte, hogy a rendek politikai aktivitása nem csorbítja-e Istentől eredeztetett jogait, amelyek kevésbé voltak hűsbavágóak uralkodói szerepértelmezése szempontjából. Jellemző példa a belső-ausztriai rendek konföderációval kapcsolatos levelének elküldése körüli botrány 1608 júniusában. Ellentétben a rendek küldöttjeivel, akik többször is felhívták a figyelmet arra, milyen

81 A sziléziai rendeknek címzett megbízólevelük. S. l., 1609. november 24. Kiadása: *Akten*, II. 532. A *gravamina*-irat elemzésére lásd Sašo Jerše: Glaube, Hoffnung, Herrschaft. Die „imaginaires politiques” Innerösterreichs im Zeitalter des religiös-politischen Konflikts. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 121 (2013) 362–365.

82 Ulrich Christoph von Schärffenberg, Karl zu Egg és Dietrich zu Auersperg levele a belső-ausztriai rendek képviselőinek. Bécs, 1610. január 19., A stájer rendi megbízottak levele a karintiaiakhoz és a krajnaiakhoz. Graz, 1610. április 9. *Akten*, II. 565–566., 582–583.

83 Lásd az 1610 januárja és áprilisa közötti levelezést. *Akten*, II. 551–587.

84 II. Mátyás levele a belső-ausztriai protestáns rendeknek. Bécs, 1610. január 12. *Akten*, II. 551–552.; Forgách Ferenc levele Giovanni Battista Salvagónak. Pozsony, 1609. december 15. CVH II/9. 376. Ő Széchy Tamás főudvarmestertől kapta meg. Levelezésében nincs nyoma annak, hogy a Pozsonyba érkező stájer követeket személyesen is látta volna.

85 Forgách Ferenc levele Giovanni Battista Salvagónak. Pozsony, 1609. november 16. CVH II/9. 371. A cseh rendek, amelyek Rudolf uralma alatt maradtak, ugyanezen levél tanúsága szerint visszautasították azt, hogy továbbra is fizessék addigi hozzájárulásukat az új királynak.

86 Ferdinánd főherceg levele Gottfried von Stadlnak. Graz, 1610. január 12. *Akten*, II. 551.

régen megígérték a választ és tartottak a magyarok agresszív reakciójától, Ferdinánd számára az volt a legfontosabb, hogy fenntartsa el nem kötelezett álláspontját a dinasztian belül. Éppen ezért ismételten kérte a válaszelevél elküldésének halasztását, várva a *Bruderzwist* újabb fejleményeit – mígnem aztán a második alkalommal a rendi kiküldöttek bizottsága közölte a főherceggel, hogy már elküldték azt.⁸⁷ Ferdinánd felháborodott dekrétumban adta tudtukra, hogy ezt a gesztust elképzelhetetlen mértékű arcátlanságnak véli, egyenértékűnek tartja azzal, mintha jogarát kitepték volna kezéből. A rendi megbízottak levele, amelyben felhívták figyelmét arra, hogy a szöveg (amit saját nevükben küldtek ki) már addig is többszörös egyeztetésen ment át és olyan semlegesen fogalmaz, hogy semmilyen gondot nem okozhat, csak olajat öntött a tűzre.⁸⁸ A második, hasonlóképpen bős hangvételű dekrétumban Ferdinánd felszólította a rendi megbízottakat, hogy lássák be igazságát, ismerjék el hibájukat és fejezzék be a feleselést, mert éretlen viselkedésükkel szégyent hoznak dicső őseikre. Minden jel arra mutat, hogy a rendi megbízottak újabb válasza már kizárólag az alázat hangján szólott, amit aztán a főherceg újabb dekrétumban nyugtázott, újólág kioktatva a stájer politikai élet prominenseit az elvárt helyes viselkedésről.⁸⁹

Nem ismerjük a főherceg első reakcióit a magyaroknak írott, támogatást kérő levél kézhezvétele után, de stílusuk a fentiek ismeretében könnyen elképzelhető, különösen, mivel a korábbiakban is nagyon figyelt arra, hogy a Habsburg-tartományok rendjei közötti kommunikáció ne válhasson a protestánsok közötti összefogás melegágyává.⁹⁰ Ferdinánd öccse, Miksa Ernő főherceg (akihez szintén eljutott a levél) úgy értelmezte a szöveget, mintha az erőszakos fellépést készítené elő, és a rendek válaszából úgy tűnik, Ferdinánd is erre hajlott.⁹¹ A bizottság magyarázata – amely hangsúlyozta, hogy pusztán diplomáciai közbenjárásra kérték a magyarokat –, szemlátomást némileg megnyugtatta a főherceget (a szöveg valóban kizárólag erről szól). Ferdinánd azt is jelezte: hűségükben, amiről újra biztosították, továbbra is bízunk, hiszen ők juttatták el hozzá a levél másolatát. Ugyanakkor nem fogadta el a rendi megbízottak magyarázatát, azt, hogy semmi szokatlan

87 A belső-ausztriai rendek kiküldöttjei bizottságának levele Ferdinánd főhercegnek. Graz, 1608. január 7. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708. Ahogy a stájer rendi megbízottak protokollumából látszik, a magyaroknak a levelet ugyanazon a napon küldték el, amikor a főherceget informálták erről mint befejezett tényről. Uo. Gr. III. K. 357. H. 1108. fol. 184^r.

88 Ferdinánd főherceg dekrétuma a belső-ausztriai rendek kiküldöttjeiből álló bizottságnak (1608. június 13.) és utóbbiak még Grazban tartózkodó részének válasza (Graz, 1608. június 16.). StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708.

89 Ferdinánd főherceg dekrétumai a belső-ausztriai rendek kiküldöttjeiből álló bizottság még Grazban tartózkodó tagjainak. Graz, 1608. június 16., 24. StLA LAA Gr. IV. Nr. 3. fasc. 705–708., illetve MNL OL 1526 utáni gyűjtemény. R 303. Osztrák örökös tartományok. 1. t. fol. 197–199. A rendi megbízottak válasza elveszett, elkészüléséről lásd a tevékenységüket dokumentáló protokollumok 1608. június 18-i bejegyzését: StLA LAA Gr. III. K. 357. H. 1108. fol. 186. Ferdinánd főherceg – a későbbi II. Ferdinánd uralkodói szerepfelfogásáról lásd Bireley: *Ferdinand II*, 37–38.; Thomas Brockmann: *Dynastie, Kaiseramt und Konfession. Politik und Ordnungsvorstellungen Ferdinands II. im Dreißigjährigen Krieg*. Paderborn, 2011. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Neue Folge 25.)

90 Egyes vélemények szerint ez volt az oka annak is, hogy csak stájer követek Bécsbe küldését kérte 1606 szeptemberében, így elkerülve, hogy esetleg Krajnából és Karintiából protestánsok menjenek a császárvárosba. Károlyi: A szeptemberi bécsi alku, 376–377. Lásd még Girolamo di Porzia grazi nuncius levelét Scipione Borghese bíborosnak. Graz, 1606. szeptember 4. MOE XII. 627–628.

91 Miksa Ernő főherceg levele Ferdinánd főhercegnek. 1610. január 24. *Akten*, II. 558.

nincs a prágai és pozsonyi követküldésben, és ismételten követelte, hogy tudassák vele, ki volt a levél szerzője.⁹² Azt mindenesetre leszögezte, hogy semmilyen diplomáciai közbenjárás nem fogja megváltoztatni döntését, amelyről már 1609 decemberében tájékoztatta a rendeket: nem hajlandó visszahelyezni a vallási kérdést a korábbi állapotba, és ezen elhatározása mellett kitart a sírig.⁹³ Noha a stájer nemesi rendek 1610 júniusában megpróbálkoztak még azzal is, hogy a birodalmi fejedelmek körében szerezzenek diplomáciai támogatást ügyüknek, végül ezek a kísérleteik sem jártak eredménnyel.⁹⁴

Akár mennyi esély volt is Ferdinánd főherceg meggyőzésére, azt a következtetést mindenképpen levonhatjuk, hogy a magyar rendek egy, a korszakban általában nagy motivációs erővel bíró folyamodványt utasítottak vissza azzal, hogy nem küldték el a kért közbenjáró levelet belső-ausztriai protestáns hittársaik megsegítésére. Ennek okát pedig nyilvánvalóan a végvidékkel kapcsolatos konfliktusban kell látnunk. Látva a stájer, karintiaiak és krajnaiak hajthatatlanságát, az 1609. évi országgyűlés arra hajlandónak mutatkozott, hogy a vitás kérdésben látszólag kompromisszumos (a gyakorlatban azonban eredeti igényeik teljes feladását jelentő) megoldást iktasson törvénybe, de talán kevésbé meglepő módon akkora nagyvonalúságot már nem szívesen tanúsítottak volna, hogy eközben más területen megsegítik vitapartnereiket. Valószínű, hogy ha a belső-ausztriaiak nem terveznek olyan követjárást, amely minden Habsburg-tartományt érint, és II. Mátyás nem éppen a magyar országgyűlésen tartózkodik, nem is próbálkoztak volna meg a magyar rendek megkeresésével – különös tekintettel arra, hogy alighanem a magyarok népszerűtlensége miatt döntöttek úgy, megmutatják a főhercegnek is a Pozsonyba küldött levelet, nehogy a Ferdinándhoz esetlegesen eljutó félinformációk miatt gyanúba keveredjenek, nem terveznek-e valami sokkal radikálisabbat.⁹⁵ A végvidék kérdése és az a mögött álló kölcsönös bizalmatlanság mindenesetre, úgy tűnik, elegendő súllyal rendelkezett ahhoz, hogy megakassza a Daniel H. Nexon által modellezett, a központi hatalom számára nehézségeket jelentő együttműködést a tartományok között.

Nem szabad persze figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy noha Belső-Ausztria, illetve a Magyar Királyság azonos dinasztia uralma alatt állt, uralkodójuk más személy volt. Alsó-Ausztria hasonló mértékű károkat szenvedett a Bocskai-felkelés alatt, mint Stájerország, sőt – ahogy jeleztem – ők Felső-Ausztriával közösen be is adtak egy tiltakozó iratot a bécsi béketárgyalásokon. Ha nem is volt annyira egyértelmű intézményi háttér az onnan származó tisztek hivatalviselésének a magyarországi katonai igazgatásban, mint a stájer esetben, a bécsi béke 9–10. cikkelye számukra is jelentős érdeksérellemmel járt. A tartomány világi politikai elitje 1608 februárjában mégis hajlandó volt félretenni

92 A belső-ausztriai rendek küldöttéi bizottságának levelei Ferdinánd főhercegnek (Graz, 1610. január 13., 21.), illetve a főherceg válasza (S. l., 1610. január 17.). *Akten*, II. 554–556., 560–563., 567. Lásd még a főherceg kommunikációját az ügyben a stájer, illetve a karintiai tartományi gyűléssel. Uo. 569–570., 571–574.

93 Ferdinánd főherceg dekrétuma a belső-ausztriai protestáns nemesség számára. Graz, 1609. december 8. *Akten*, II. 538–544.

94 A stájer rendi megbízottak levele a cseh fővágrófnak (*Oberstburggraf*) (Graz, 1610. május 30.), néhány birodalmi fejedelmek (S. l., 1610. június 18.), illetve a karintiai rendi megbízottaknak (Graz, 1612. február 17.). *Akten*, II. 594–594., 598–599., 616.

95 Hasonló értelmezést kínál Pörtner: *The Counter-Reformation*, 132. 78. j.

az ellentéteket és együttműködött a magyarokkal. A legfontosabb szerepet ebben a közös uralkodónak tulajdoníthatjuk: Rudolf nehezen értelmezhető döntése, amely szerint nem volt hajlandó a bécsi és zsitvatoroki békék ratifikálására, mindkét régió számára egyre súlyosabb következményekkel fenyegetett, Mátyás főherceg melletti kiállásuk így messzeemenően közös érdeke volt az ausztriai, illetve a magyarországi rendeknek. A csehországi felvonulás pedig 1608 tavaszán egy olyan közeget teremtett, amelyben az egyes tartományok protestánsainak vezetői személyesen megismerkedhettek egymással, kicserélhették tapasztalataikat, megvitathatták elképzeléseiket és közös terveket szőhettek. Így került rá sor, hogy a kifejezetten csak az 1606. évi békék betartatását előirányzó pozsonyi konföderáció, majd a morva rendek csatlakozásakor, Eibenschützben [Ivančice] 1608. április 20-án kiállított dokumentum után (amely mindenféle ellenséggel szembeni együttműködést fogad) júniusban, a Sterbohol [Štěrboholy] melletti táborban már kifejezetten a protestáns érdekek védelmére kötöttek titkos szerződést a különböző tartományok rendjeinek képviselői. Egyelőre nem tudunk eleget a konföderáció tényleges működéséről, annyi azonban a kiadott forrásanyag alapján is biztosan kimondható: túlzás az osztrák szakirodalomban újra és újra visszatérő elmarasztalás a magyar rendekkel szemben a közös ügy elhanyagolása miatt. Ha az alsó-ausztriai rendek nem lettek volna elégedettek a Thurzó György nádortól kapott segítséggel a vallás ügyében, aligha ajándékozták volna meg egy bécsi palotával 1613 márciusában.⁹⁶ Még ha folyamatos működéséről, vagy intézményesüléséről nem is beszélhetünk, a Pozsonyban aláírt és Eibenschützben kiegészített konföderáció egészen 1620-ig állandóan visszatérő hivatkozási pont maradt az érintett területek rendi politikájában.⁹⁷

Mindebből a belső-ausztriai rendek 1608-ban kimaradtak, és amikor a dinasztikus játszmák eredményeképpen úgy alakultak az események, hogy közös uralkodójuk lett mind Alsó- és Felső-Ausztriával, mind a Magyar Királysággal (mivel II. Mátyást 1619 márciusában a stájer főherceg követte a trónon II. Ferdinánd néven), már csak nagyon gyenge kísérletet tettek az ellenreformáció megállítására. 1620 márciusában a stájer rendi megbízottak egyeztetéseket kezdeményeztek a karintiaiakkal és a krajnaiakkal a vallásügy tárgyalására – ezzel nyilván a cseh felkelés és Bethlen Gábor magyarországi sikerei által fenyegetett uralkodójuk szorult helyzetét akarták kihasználni.⁹⁸ Nem tudunk róla, hogy

96 Pálffy: Bündnispartner, 396. Egyes részleteket feltárt Angyal: Magyarország, 50–69. Különösen informatív a következő forráskiadvány: Ila Bálint: A Thurzó-levéltár egyháztörténeti iratai. In: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*. I–XV. Szerk. Stropm László et al. Bp., 1902–1934. XV. 1–265. Vö. Hans Sturmberger: *Georg Erasmus Tschernembl. Religion, Libertät und Widerstand. Ein Beitrag zur Geschichte der Gegenreformation und des Landes ob der Enns*. Graz–Köln, 1953. (Forschungen zur Geschichte Oberösterreichs 3) 141–226.; Arno Strohmeier: *Konfessionskonflikt und Herrschaftsordnung. Widerstandsrecht bei den österreichischen Ständen (1550–1650)*. Mainz, 2006. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. Abteilung für Universalgeschichte 201/Beiträge zur Sozial- und Verfassungsgeschichte des Alten Reiches 16) 149–177.

97 Gábor Kármán: Das Verhältnis der ungarischen Stände zum Böhmischem Ständeaufstand. In: *Der Böhmischem Ständeaufstand 1618–1620. Akteure, Gegner und Verbündete*. Hrsg. Václav Bůžek. Münster, 2021. 287–311.

98 A stájer protestáns rendi megbízottak levele a karintiaiakhoz és a krajnaiakhoz. Graz, 1620. március 20. *Akten*, II. 732. Feltehetőleg erre a célra készült el az 1609. évi, sérelmeiket összegző irat újabb verziója is. Robert Leidenfrost: *Religionsbeschwerden der evangelischen Stände von Steiermark, Kärnten und Krain*. In: *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich*. Wien–Leipzig, 1883. 26–30.; Jerše: *Glaube*, 363.

ennek bármilyen kézzelfogható eredménye lett volna, vagy hogy felmerült volna az igény, hogy az összefogást a három tartomány területén kívüli hatalmakkal is újra megpróbálják.

A másik oldalról szintén csak egy egészen halvány próbálkozást regisztrálhatunk. 1620 nyarán Bethlen Gábornak szövetségeseivel, Pfalzi Frigyes cseh királlyal folytatott tárgyalásai során többször is szóba került, hogy a Cseh- és Morvaországra nehezedő katonai nyomást egy stájerországi diverzióval lehetne enyhíteni.⁹⁹ 1620 októberében, amikor a választott magyar király hadainak nagy része a Dunántúlon próbált pozíciókat biztosítani magának, el is készültek olyan levelek, amelyekben Bethlen meghívta a stájer, karintiai és krajnai rendeket a II. Ferdinánd elleni együttműködésbe. Figyelemre méltó, hogy a dokumentumok a belső-ausztriaiak által a bécsi béke garantálására kiadott oklevélre hivatkoztak, mint a segítségnyújtás alapjára, mellőzve a protestáns közös érdekekre való utalást – ezek szerint ekkorra már világosnak tűnt, hogy a stájer politikai elitben már nagyon szűk azok köre, akiket ezzel mozgósítani lehet. A dokumentumokat végül, úgy tűnik, el sem küldték címzettjeiknek, még ma is Bethlen legfontosabb dunántúli támogatója, Batthyány Ferenc levéltárában találhatóak.¹⁰⁰ A stájerekkel való együttműködés 1620-ban sem jött létre – és csak a hadi helyzet más frontokon bekövetkezett alakulásának köszönhető, hogy helyette nem ismét egy, az 1605-ben tapasztalthoz hasonló rombolásra került sor.¹⁰¹

99 Georg Erasmus von Tschernembl levele Thurzó Imrének. Retz, 1620. augusztus 4. MNL OLE 196 28. d. fasc. Thurzó Imre fol. 89^r; Volrad von Plessen levele Anhalti Keresztélynek. Olmütz, 1620. augusztus 11/21. Anton Gindely: *Geschichte des Böhmischen Aufstandes von 1618*. I–III. Prag, 1878. (Geschichte des Dreissigjährigen Krieges. Erste Abtheilung 3) III. 496.; Pfalzi Frigyes levele Bethlen Gábornak. [Prága,] 1620. augusztus 20. Bayerisches Hauptstaatsarchiv. Kasten Schwarz. 16741. fol. 275^v–276^r.

100 Bethlen Gábor levelei a belső-ausztriai rendeknek, Szlavónia rendjeinek, valamint Wolf és Ludwig Knispergernek. Sopron, 1620. október 11. MNL OL Családi levéltárak. P 1314 Batthyány család körmendi levéltára. Missiles. Nr. 6621–6632. A krajnai hercegségnek szóló levél magyar fordításának kiadása: *Források a 17. századi magyar politikai gondolkodás történetéhez*. I–II. Szerk. Báthory Orsolya et al. Bp., 2019–2020. (Bibliotheca Hungariae Politica/Magyar Politikai Könyvtár) II. 167–170.

101 Helfried Valentinitich: Die Bedrohung der Steiermark durch Bethlen Gabor von Siebenbürgen 1619–1622. In: *Die Steiermark. Brücke und Bollwerk*. Hrsg. Gerhard Pferschy – Peter Krenn. Graz, 1986. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives 16) 324–326.; Nagy László: *Bethlen Gábor a független Magyarorszáért*. Bp., 1969. 221–250. Bethlen Gábor 1621-ben többször is olyan tervet tárt a Fényes Porta elé, amelynek fontos eleme volt az oszmán hadak támadása Stájerország ellen, és a fejedelem kiemelte, milyen nagy zsákmányra lehet számítani az elmúlt években a seregektől megkímélt tartományban. Papp Sándor: Bethlen Gábor ismeretlen hadjárat tervé II. Ferdinánd és a katolikus Európa ellen. In: *Bethlen Gábor és Európa*. Szerk. Kármán Gábor – Kees Tszelszky. Bp., 2013. 104–127.

CONTENTS

STUDIES

Richárd Horváth <i>The Royal Books of King Matthias. (On the Amount of Lost Medieval Sources)</i>	335
Miklós Fóti <i>Identification of the Person and Career of Ali, sancakbeyi of Segedin and the Development of his Fiefdom (1567–1595)</i>	353
Gábor Kálmán <i>Border Protection, Finances, Protestantism. The Dispute between the Inner Austrian and Hungarian Estates, 1606–1610</i>	367
Géza Pálffy <i>Liberation or Occupation? Military, Financial and Civil Administration in Recaptured Hungary during the Great Turkish War, 1683–1699</i>	393
Angelika Orgona <i>The Invisible Woman. Marriages of Kata Salgai</i>	417
Kornél Nagy <i>“The Plan Failed”. Candidacy of Michál Minas Theodorowicz as an Armenian Uniate (Catholic) Bishop in Transylvania (1731–1742)</i>	441
Ferenc Tóth <i>“... he has proven his courage, skills and experience countless times...” The Circumstances of the Appointment of a Hungarian Count as Marshal of France</i>	463
Gábor Demeter <i>The Differentiation of the Agrarian Society Based on a Quantitative Analysis of 18th Century Settlement Censuses (1720–1796)</i>	485
Veronika Eszik <i>Reactions to the Intrusion of the Modernising State into the Rural Space. On the Croation Peasant Movements of 1883 from a Different Perspective</i>	521
Heléna Huhák <i>Camp Diaries. Everyday Life of Hungarian Jewish Deportees in Concentration and Forced Labour Camps (1944–1945)</i>	545
András Fejérdy <i>Intransigent Anti-Communism and/or Pragmatic Diplomacy? The Eastern Politics of Pope Pius XII between World War and Cold War</i>	567
Ákos Bartha <i>A Restless Homo Politicus: the Career of István Szüts (1900–1973)</i>	591

E számunk szerzői

Bartha Ákos, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Horthy-korszak osztály ● Demeter Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Délkelet-Európa története osztály ● Eszik Veronika, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Újkori osztály ● Fejérdy András, igazgatóhelyettes, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Egyháztörténeti osztály ● Fóti Miklós tudományos segédmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Turkológiai osztály ● Horváth Richárd, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Középkori osztály ● Huhák Heléna, tudományos munkatárs, HUN-REN BTK TTI, Jelenkortörténeti osztály ● Kármán Gábor, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Nagy Kornél, tudományos főmunkatárs, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály ● Orgona Angelika, történész-főmuzeológus, Magyar Nemzeti Múzeum ● Pálffy Géza, tudományos tanácsadó, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály, MTA-BTK „Lendület” Szent Korona kutatócsoport-vezető ● Tóth Ferenc, tudományos tanácsadó, HUN-REN BTK TTI, Kora újkori osztály

(HUN-REN BTK TTI = Magyar Kutatási Hálózat [Hungarian Research Network] Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erzsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbesítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknek: 1000 Ft

